

Rapport

Evaluatie communicatie en participatie RES 1.0 Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid

Colofon

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2022/007

Datum

januari 2022

Opdrachtgever

Energie regio Noord-Holland Noord &
Energie regio Noord-Holland Zuid

Auteurs

Gwendolyn van Straaten
Rosan Nijkamp
Suzanne Brookman
Jaap Bouwmeester

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	14
1.1 Achtergrond	14
1.2 Doelstelling en centrale vraag	14
1.3 Uitvoering en verantwoording van het onderzoek	15
1.4 Leeswijzer	17
2 Opzet en uitvoering van het proces	18
2.1 Doelen en uitgangspunten	18
2.2 Opzet en fasering RES-proces	19
2.3 Uitvoering in de praktijk	20
2.3.1 Activiteiten door de programma-organisaties	20
2.3.2 Samenwerking en afstemming tussen beide energieregio's	23
2.3.3 Uitgevoerde communicatie- en participatieactiviteiten	23
2.3.4 Communicatie-inspanningen door overige samenwerkingspartners	24
2.3.5 Vergelijking van Noord-Holland Noord en Zuid met andere energieregio's	24
2.4 Bereik van de communicatie en participatie	25
2.4.1 Deelnemers op regionaal niveau	25
2.4.2 Deelnemers op lokaal niveau	26
3 Ervaringen van betrokkenen bij regionale activiteiten	27
3.1 Waardering van proces	27
3.2 Verwachtingen over de het vervolg van de participatie rond de RES	34
4 Bekendheid van de RES onder inwoners	39
4.1 Algemene bekendheid	39
4.2 Gevoel van betrokkenheid	44
4.3 Ontvangen van informatie en informatie-zoekgedrag	44
4.4 Betrokkenheid bij vervolgtraject	45
5 RES in de media	49
5.1 Social media-analyse uitgevoerd door programma-organisatie	49
5.2 Journalistieke media-analyse	50
5.2.1 Het landelijke mediabeeld van de RES	50
5.2.2 Het regionale mediabeeld van de RES	52
6 Conclusies en aanbevelingen	55
6.1 Conclusies	55
6.2 Aanbevelingen	58
Bijlage A Respons enquête betrokkenen op regionaal niveau	61
Bijlage B Gesprekspartners interviews	62
Bijlage C Gesprekspartners expertmeeting	63
Bijlage D Zoektermen media-analyse	64

Samenvatting

Achtergrond en aanleiding van het onderzoek

Op 28 juni 2019 publiceerde het kabinet het Klimaatakkoord. Dit akkoord leidde ertoe dat de Nederlandse energieregio's voor de opgave zijn komen te staan om te onderzoeken welke locaties het meest geschikt zijn voor het opwekken van duurzame energie op het land met wind en zon. De energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid zijn een gezamenlijk traject gestart om te komen tot een Regionale Energiestrategie 1.0. In juli 2021 zijn de Regionale Energiestrategieën (RES) voor beide energieregio's vastgesteld.

In meerdere gemeenten en ook bij de Provinciale Staten is de wens naar voren gekomen om de communicatie en participatie tijdens het proces van de RES 1.0 te evalueren. I&O Research is door de beide Noord-Hollandse RES-regio's als onafhankelijk onderzoeksbureau gevraagd om deze evaluatie uit te voeren. Het doel van de evaluatie is om tot lessen en aanbevelingen te komen voor het vervolg van de RES.

Onderzoeksvragen

De centrale vraag voor het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Hoe is het proces rondom de totstandkoming van de RES 1.0 verlopen en hoe hebben inwoners en betrokkenen dit ervaren, op het vlak van participatie en communicatie?

Hieruit zijn de volgende deelvragen afgeleid:

1. Welke inspanningen zijn per fase door de betrokken partijen per energieregio gedaan met betrekking tot communicatie en participatie?
2. Hoe hebben de deelnemers aan het participatietraject binnen de energieregio's de communicatie en participatie rondom de RES 1.0 en de opgave hierbinnen ervaren?
3. Hoe hebben inwoners binnen de energieregio's de communicatie en participatie rondom de RES 1.0 ervaren?
4. In hoeverre en op welke manier is door de journalistieke media aandacht besteed aan de RES?

Focus en doelgroepen van het onderzoek

Het onderzoek richt zich op de communicatie en participatie in de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid. De focus lag op het communicatie- en participatieproces op het regionale niveau. In dit onderzoek onderscheiden we de volgende doelgroepen:

1. Betrokkenen bij het RES-proces op regionaal niveau

- **Overheden:** vertegenwoordigers van provincie, waterschappen en gemeenten: ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers.
- **Samenwerkingspartners en stakeholders:** waaronder experts, adviseurs, terreinbeheerders, woningcorporaties, maatschappelijke organisaties en bedrijven uit de energiesector.
- **Belangenvertegenwoordigers** van inwoners, -ondernemers, -natuur en landschap.
- **Initiatiefnemers:** energiecoöperaties en andere initiatiefnemers voor opwekking van duurzame energie.
- **Individuele inwoners en ondernemers** die aan de bijeenkomsten hebben deelgenomen.

2. Inwoners van de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid

Uitvoering onderzoek

Het onderzoek bestond uit de volgende onderdelen:

- **Deskresearch**
Bestudering van documenten over het totstandkomingsproces van de RES 1.0.
- **Interviews**
Met de programmaorganisatie en stakeholders die nauw bij de uitvoering waren betrokken en/of zicht hadden op de uitvoering van het proces in beide regio's.
- **Online enquête onder deelnemers aan het participatieproces**
Enquête onder 149 deelnemers aan het RES proces (waaronder overheden, samenwerkingspartners, stakeholders, belangenvertegenwoordigers en initiatiefnemers).
- **Online enquête onder inwoners van Noord-Holland**
Enquête onder een representatieve steekproef van 3.331 leden van het I&O Researchpanel, naar de bekendheid van het RES-proces en de belangstelling voor het vervolg.
- **Media-analyse**
Analyse van de berichtgeving over het RES-proces.
- **Expertmeeting**
In een sessie met een achttal experts zijn de belangrijkste uitkomsten en conclusies geduid en aanbevelingen geformuleerd.

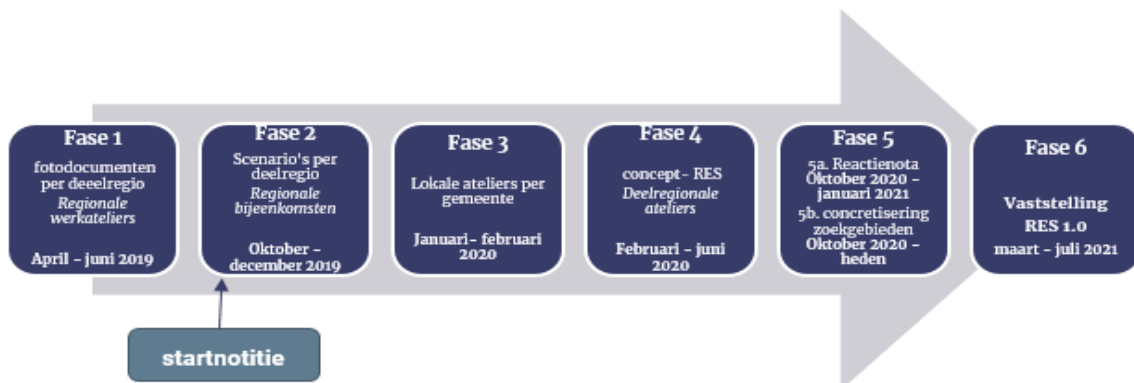
N.B. De deelnemers aan de lokale activiteiten, georganiseerd door de Noord-Hollandse gemeenten, zijn in het kader van dit onderzoek niet bevraagd. De reden hiervoor was dat mede om redenen van privacy, de organiserende gemeenten de contactgegevens van de deelnemers niet beschikbaar konden stellen voor het onderzoek.

Belangrijkste uitkomsten

A. Opzet en uitvoering van het RES-proces

Projectopzet

Voor de ontwikkeling van de RES is een communicatieprogramma uitgevoerd met een gefaseerde opzet. De energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid zijn gezamenlijk opgetrokken bij het totstandkomingsproces van de RES 1.0. Deze samenwerking hield onder meer in dat is gekozen voor een identieke projectaanpak inclusief een gezamenlijke participatie- en communicatielijn. De kaders, de aanpak en de processtappen zijn door beide energieregio's vastgelegd in een startnotitie. Deze stappen zijn hieronder schematisch weergegeven.

Gedurende het proces zijn de verslagen van de verschillende bijeenkomsten en stappen in het proces gepubliceerd via de websites van de twee energieregio's. De doorlopen processtappen en uitgevoerde activiteiten waren daardoor al tijdens de uitvoering door deelnemers en het algemeen publiek te raadplegen.

Uitgangspunten van de communicatie en participatie

Per fase zijn participatiemomenten ingebouwd voor verschillende doelgroepen. De uitgangspunten van de communicatie waren:

- bevestigen van de urgentie van de energietransitie;
- informeren over de status van de RES, het proces en de wijze waarop belanghebbenden en belangstellenden konden mee praten over de RES 1.0;
- aanbieden van feiten, cijfers en inzichten met betrekking tot de energietransitie.

Rollen en verantwoordelijkheden

De communicatie richting de inwoners en andere belanghebbenden verliep getrapt. De programmaorganisaties van de beide regio's verzorgden de regionale communicatie. De provincie heeft met name via sociale media gecommuniceerd over de RES en verder haar eigen volksvertegenwoordigers geïnformeerd. De lokale communicatie was de verantwoordelijkheid van de gemeenten. Hierbij ging het enerzijds om communicatie, informatieavonden en bijeenkomsten voor inwoners en anderzijds om communicatie binnen de eigen organisatie (raad en ambtenaren) onder meer over de concept-RES. Ook andere partners zoals natuur- en milieuorganisaties, energiecoöperaties, ondernemersverenigingen en dorpsraden, verzorgden de communicatie met hun eigen achterban.

Uitgevoerde activiteiten en doelgroepen

De processtappen zijn in praktijk volgens de oorspronkelijke opzet uitgevoerd. Als gevolg van de coronapandemie diende een deel van bijeenkomsten digitaal gehouden te worden. Dit leidde tot enige vertraging in het proces in beide energieregio's. Niettemin is de landelijke deadline van oplevering van de RES 1.0 gehaald.

Gedurende het RES-proces zijn tal van bijeenkomsten georganiseerd in beide energieregio's. De uitgevoerde activiteiten in beide regio's komen sterk overeen. Voor een deel speelden de activiteiten op regionaal niveau, georganiseerd door de twee energieregio's en daarnaast zijn er ook lokale activiteiten georganiseerd door met name gemeenten.

	<i>Noord-Holland Zuid</i>	<i>Noord-Holland Noord</i>
deelregio bijeenkomsten (fase 1)	10	10
regionale bijeenkomsten om de scenario's te ontwikkelen (fase 2)	12	6
virtuele bustours voor volksvertegenwoordigers	4	4
expertsessies (tot aan de concept-RES)	12	12
middelbare scholen bezocht	5	5
lokale ateliers (fase 3)	44	37
kennisdagen (tot aan de concept-RES)	3	3
kennis- en inspiratiesessies (tussen de concept-RES en de RES 1.0)	6	6
thematafels (fase 5)	8	8
lokale bijeenkomsten (fase 5)	55	47
informatiebijeenkomst over de RES 1.0 (fase 6)	1	1

De eerste twee fasen van het proces stonden in het teken van een inventarisatie van de huidige en toekomstige energievraag en energieopwekking, en de ruimtelijke beperkingen voor wind- en zonne-energie. Vervolgens zijn scenario's opgesteld voor passende duurzame energieopwekking binnen de deelregio's. Dit is gebeurd door middel van regionale ateliers in zes deelregio's in Noord-Holland Zuid en drie deelregio's in Noord-Holland Noord. Daarna volgden twee regionale bijeenkomsten. In deze fasen zijn met name ambtenaren en bestuurders van overheden, inhoudelijke experts, maatschappelijke partners en professionele stakeholders betrokken.

Individuele inwoners en ondernemers zijn vanaf fase drie in het proces betrokken, waarin zogeheten 'lokale ateliers' op gemeentelijk niveau zijn georganiseerd. In totaal zijn in beide energieregio's tezamen 81 lokale ateliers gehouden. De gemeenten waren vrij in de opzet van deze bijeenkomsten en wie ze hiervoor uitnodigden. Hierdoor wisselen de aantallen en type deelnemers per gemeente. Op basis van de verkregen gegevens voor dit onderzoek blijkt dat het onder meer ging om initiatiefnemers voor opwekking van energie (energiecoöperaties), jongeren en andere individuele inwoners en ondernemers.

De fasen vier, vijf en zes stonden in het teken van het opstellen van de concept-RES en het verzamelen van reacties hierop en het nader uitwerken van zoekgebieden. Hierbij is een brede groep van stakeholders en belanghebbenden betrokken, waaronder ambtenaren, bestuurders, volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, professionals, initiatiefnemers en individuele inwoners en ondernemers.

C. Deelname aan het participatieproces

Deelnemers aan regionale activiteiten/bijeenkomsten

Aan de activiteiten geïnitieerd door de programmaorganisaties in beide regio's hebben naar schatting 1.200 personen deelgenomen. Verreweg de grootste groep deelnemers bestond uit ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers van gemeenten, waterschappen en de provincie. Dit waren naar schatting 750 personen in totaal. Daarnaast zijn er 250 tot 300 personen betrokken die een beroepsmatige rol hadden in het proces. Het gaat onder meer om professionals zoals ontwerpers, communicatiedeskundigen, juridische en ruimtelijke adviseurs en stakeholders zoals terreinbeheerders, uitvoeringsorganisaties, energiebedrijven en netbeheerders. Verder hebben diverse belangenorganisaties mee kunnen denken waaronder brancheorganisaties vanuit het bedrijfsleven, bewonersorganisaties en maatschappelijke organisaties op het gebied van natuur en milieu.

Tenslotte hebben ongeveer 150 personen op individuele basis aan de regionale activiteiten deelgenomen. Het gaat om initiatiefnemers voor opwekking van energie, scholieren en studenten en andere individuele inwoners en ondernemers.

Deelnemende inwoners aan lokale activiteiten/bijeenkomsten

Inwoners konden vanaf fase 3 deelnemen aan lokale bijeenkomsten, veelal georganiseerd door de gemeenten in beide regio's. Op basis van de verslagen van deze bijeenkomsten is een schatting gemaakt van circa 2.500 inwoners die hebben deelgenomen aan een of meerdere activiteiten. Rond de 1.500 in Noord-Holland Zuid en ongeveer 1.000 in Noord-Holland Noord.

	Aantal (schatting)
Deelnemers aan regionale bijeenkomsten	1.200
Ambtenaren en bestuurders	750
Samenwerkingspartners, stakeholders en belangenorganisaties	300
Initiatiefnemers en individuele inwoners en ondernemers	150
Deelnemers aan lokale bijeenkomsten	2.500
Inwoners van Noord-Holland Noord	1.500
Inwoners van Noord-Holland Zuid	1.000

D. Ervaringen van betrokkenen

Er is een enquête gehouden onder de 1.150 deelnemers aan de participatieactiviteiten op regionaal niveau. Van hen hebben 149 personen de enquête ingevuld. In de enquête is gevraagd naar hun waardering voor het proces en de uiteindelijke uitkomst.

Waardering voor het proces

Het algemene beeld is dat een meerderheid van de betrokkenen bij de regionale activiteiten waardering tonen voor het proces. Tegelijkertijd zijn er duidelijke verschillen in waardering naar het soort deelnemer.

- Zo vindt een meerderheid van alle betrokkenen dat ze bij de juiste fase(n) van het RES-traject een rol hadden zijn. Dat geldt met name voor op professionele basis betrokken samenwerkingspartners en stakeholders en voor ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers. Belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele burgers en ondernemers zijn wat meer verdeeld hierover. Ongeveer de helft van deze groep had ook in andere (c.q. eerdere) fasen betrokken willen zijn.
- Bij het grootste deel van de betrokkenen kwam de deelname aan het RES-traject (grotendeels) overeen met hun verwachtingen. Bij één op de tien werden de verwachtingen overtroffen en bij twee op de tien bleef het achter bij de verwachtingen. Het meest positief waren ambtenaren, bestuurder, samenwerkingspartners en stakeholders en in iets minder mate volksvertegenwoordigers. De verwachtingen van belangenorganisaties, initiatiefnemers, individuele burgers en ondernemers zijn in het merendeel van de gevallen niet waargemaakt.
- Het grootste deel van de betrokkenen vindt dat ze tijdens het RES-proces serieus werden genomen, dat er voldoende met hen is gecommuniceerd en dat ze voldoende mogelijkheden hadden om input te leveren. Dit geldt met name voor vertegenwoordigers van overheden, samenwerkingspartners en stakeholders. Ook belangenorganisaties en initiatiefnemers voelden zich serieus genomen en zijn in meerderheid te spreken over de wijze van communiceren en de mogelijkheden om input te geven. Individuele burgers en ondernemers zijn minder positief over de mogelijkheden die ze hebben gehad om input te kunnen leveren. Wel voelden de meesten zich gedurende het proces serieus genomen.

Waardering voor het eindresultaat

Minder dan de helft van de betrokkenen is tevreden over de mate waarin hun inbreng terug is te zien in de uiteindelijke plannen en wat er met hun inbreng is gedaan. De verschillende betrokkenen (overheden, samenwerkingspartners en stakeholders, belangenorganisaties en bewoners) verschillen in de mate waarin zij hun inbreng terugzien in de uiteindelijke RES 1.0.

Vooral de volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele participanten vinden het niet even duidelijk wat er met hun inbreng is gebeurd. Bijna een derde van de betrokkenen beschouwt het participatieproces als geslaagd. Een kleinere groep (ongeveer een vijfde) vindt juist dat het proces niet geslaagd was. De helft van de betrokkenen zit daar tussenin of heeft hierover geen uitgesproken mening. Samenwerkingspartners en stakeholders die een beroepsmatige betrokkenheid hadden, zijn in vergelijking met de andere deelnemers iets positiever. Onder de meeste andere groepen is het beeld gemengd en houden de positief en minder positief gestemden elkaar in evenwicht.

D. RES in de media

Media aandacht voor het RES-traject

Vooral de regionale kranten hebben over het RES-traject in Noord-Holland geschreven. De meeste artikelen verschenen in de periode van de behandeling van de concept-RES in de gemeenteraden. Dit wijkt af van andere energieregio's waar het zwaartepunt ligt bij de bekendmaking van de RES 1.0.

De grootste de pieken in het bezoek aan de websites van de RES Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid, zijn te zien rond de bekendmaking van de concept-RES en de RES 1.0.

Toon van de berichtgeving

Op basis van de sentiment-analyse blijkt dat mediaberichtgeving over de RES in Noord-Holland vooral neutraal of positief was. Ruim de helft van de artikelen heeft een positieve lading. Hoewel een sentiment-analyse weinig zegt over de inhoud van de artikelen, is wel duidelijk dat de berichtgeving niet uitgesproken negatief is geweest. Belangrijker nog is dat in de loop van de tijd het sentiment nauwelijks is veranderd.

E. Bekendheid van het RES-proces onder de Noord-Hollandse bevolking

Bekendheid aanwijzing zoekgebieden

Meer dan de helft van de inwoners van Noord-Holland is er in meerdere of mindere mate van op de hoogte dat er zoekgebieden voor zonneweides en windmolens zijn aangewezen. Het merendeel van hen zegt dat men er iets over heeft gehoord en bijna een kwart zegt met zekerheid hiervan te weten. Op een schaal van 1 tot 10 geeft ruim de helft van de inwoners zichzelf wat betreft hun betrokkenheid bij de RES een 6 of hoger.

Bekendheid van participatiemogelijkheden

Een op de zeven inwoners van Noord-Holland wist van de mogelijkheid om te kunnen meepraten over het aanwijzen van zoekgebieden voor locaties voor opwekking van duurzame energie. Van deze inwoners zegt een minderheid daadwerkelijk deel te hebben genomen aan activiteiten of op een andere wijze zijn of haar mening te hebben geven.

F. Belangstelling voor vervolgtraject

Belangstelling onder deelnemers aan totstandkoming RES 1.0

Vrijwel alle betrokkenen die een rol hadden in de RES 1.0 willen in het vervolg van de RES betrokken blijven. Dit geldt voor zowel vertegenwoordigers van overheden, samenwerkingspartners en andere stakeholders en betrokkenen. De helft hiervan wil in de toekomst graag actief meedenken of meepraten over de uitwerking van de plannen. Een deel

vindt het voldoende als ze worden geïnformeerd. De betrokkenen vinden dat bewoners een (nog) grotere rol moeten krijgen in het proces.

Belangstelling onder inwoners

Ruim één op de drie inwoners van Noord-Holland wil in de toekomst graag betrokken worden bij het bepalen van de exacte locaties voor het opwekken van duurzame energie. Twee derde van hen (22% van het totaal) heeft zijn/haar emailadres gegeven om over het vervolg te worden geïnformeerd. De overgrote meerderheid van de Noord-Hollanders vindt dat de overheid inwoners moet betrekken bij de verdere uitwerking van de RES.

Conclusies

Hieronder zijn de belangrijkste conclusies beknopt weergegeven.

- 1. De doelstellingen van de regionale communicatieaanpak zijn deels gerealiseerd*
Dit geldt met name voor het aanbieden van feitelijke informatie en het informeren over de status van het proces. Op basis van dit onderzoek kan niet worden geconcludeerd dat de communicatieaanpak heeft gezorgd voor een hoger urgentiegevoel van de energietransitie bij de algemene bevolking van Noord-Holland.
- 2. Het uitvoeringsproces van de RES 1.0 is op een gestructureerde en transparante wijze opgezet*
Het proces, in de vorm van zes processtappen is vooraf vastgelegd in een startnotitie. Beide energieregio's trokken hierin gezamenlijk op en volgden dezelfde processtappen. Het proces is transparant gecommuniceerd door informatieverschaffing onder meer via de twee websites van de Energieregio's. Hierdoor hadden deelnemers aan het traject en het algemeen publiek toegang tot alle relevante informatie.
- 3. Ondanks de coronapandemie is het participatieproces in beide energieregio's volgens plan uitgevoerd en is de geplande datum van oplevering van de RES 1.0 gehaald*
Net als in alle andere regio's zorgde de coronapandemie voor enige vertraging in het proces. Een deel van de bijeenkomsten moest online worden uitgevoerd. Ondanks deze vertraging hebben de twee energieregio's de deadline van oplevering van de RES 1.0 gehaald.
- 4. Samen optrekken in twee regio's levert volgens intern betrokkenen synergie-effecten*
De twee energieregio's hanteerden één participatie- en communicatielijnen en hebben intensief samengewerkt. Hierdoor was kennisuitwisseling mogelijk.
- 5. Er is al vroeg in het proces ingezet op participatie met uiteenlopende doelgroepen*
In vergelijking met andere energieregio's hebben de energieregio's in Noord-Holland al vroeg ingezet op participatie met zowel overheden, stakeholders, professionals, belangenorganisaties, initiatiefnemers, maatschappelijke organisaties en in mindere mate met individuele inwoners en ondernemers.
- 6. Op het regionale niveau zijn vooral overheden, professionals, stakeholders en belangenorganisaties in het RES-proces betrokken*
Aan de eerste fasen van het traject konden vooral ambtenaren en bestuurders, inhoudelijke experts, maatschappelijke partners en professionele stakeholders meedenken en inbreng leveren. In een later stadium zijn ook volksvertegenwoordigers betrokken. De belangen van

individuele inwoners en ondernemers zijn behartigd door enkele dorpsraden, energiecoöperaties en belangenorganisaties.

7. *De lokale inwonersparticipatie is op uiteenlopende wijzen door gemeenten ingevuld; het resultaat is dat een op de zeven inwoners wist dat ze konden meepraten over de RES en 2.500 inwoners hebben dat daadwerkelijk gedaan*
Inwoners konden vanaf de derde fase van het proces meepraten tijdens lokale bijeenkomsten. De organiserende gemeenten hebben hieraan op uiteenlopende wijze invulling gegeven. Het uiteindelijke resultaat was dat een op de zeven inwoners van de provincie Noord-Holland wist dat ze hun mening over de RES konden geven en naar schatting 2.500 inwoners hebben dat daadwerkelijk gedaan.
8. *Zowel positieve als minder positieve ervaringen met de uitvoering van het RES-traject*
De betrokkenen (overheden, samenwerkingspartners en stakeholders, belangenorganisaties en participanten) waarderen het RES-proces en vinden over het algemeen dat ze in de goede fases betrokken zijn geweest. Op meerdere aspecten van het proces zijn vertegenwoordigers van de overheden en andere professionals positiever dan de belangenvertegenwoordigers, volksvertegenwoordigers en individuele inwoners en ondernemers.
9. *Met name volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele participanten zijn minder tevreden over wat er met hun inbreng is gebeurd*
Volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele participanten zijn minder te spreken over wat er met hun inbreng is gebeurd dan ambtenaren, bestuurders, samenwerkingspartners en stakeholders.
10. *De strategie van getrapte communicatie schept duidelijkheid in verantwoordelijkheden bij de betrokken partijen*
De communicatie liep van regionaal niveau (programmaorganisatie, provincie) naar lokaal niveau (gemeenten en andere partners). De verantwoordelijkheden in communicatie zijn hierdoor bij de verschillende betrokkenen helder belegd.
11. *Getrapte communicatie biedt ruimte voor lokale invulling, maar leidt tot minder centrale regie*
De getrapte communicatie leidde ertoe dat de programmaorganisatie beperkt zicht en invloed had op de invulling lokale communicatie.
12. *Media aandacht in Noord-Holland piekt rond de behandeling van de concept-RES in de gemeenteraden*
Uit de media analyse blijkt dat met name de regionale kranten uit Noord-Holland over het RES-traject hebben geschreven. Vooral in de periode van de behandeling van de concept-RES in de gemeenteraden hebben de regionale kranten artikelen gepubliceerd over de RES.
13. *Berichtgeving over de RES in de media neutraal of licht positief. het sentiment is nauwelijks veranderd gedurende het verloop van het proces*
De mediaberichtgeving over de RES is vooral neutraal of positief geweest. In de loop van de tijd is dit sentiment nauwelijks veranderd.

14. *De deelnemers aan RES 1.0 willen ook betrokken worden in het vervolgtraject van de RES; bewoners dienen volgens hen daarbij een grotere rol krijgen*
Alle betrokkenen vanuit de overheid en samenwerkingspartners en stakeholders willen in het vervolg van de RES betrokken blijven. Zij vinden dat vooral bewoners een grotere rol moeten krijgen in het vervolgproces.
15. *Er is belangstelling onder inwoners om bij het vervolg van de RES betrokken te worden*
Ruim één op de drie inwoners van Noord-Holland geeft aan in de toekomst graag betrokken te willen worden bij het bepalen van de exacte locaties voor het opwekken van duurzame energie. Ook vindt de meerderheid (80%) dat de overheid inwoners moet betrekken bij de verdere uitwerking van de RES.

Aanbevelingen

Op basis van de onderzoeksuitkomsten en bespreking daarvan in de expertmeeting is een aantal aanbevelingen geformuleerd voor het vervolg van de RES.

1. ***Houd bij het bepalen en uitwerken van locaties, rekening met andere ontwikkelingen en problematiek in het projectgebied***
Het opwekken van zonne- en windenergie heeft raakvlakken met andere specifieke uitdagingen in het gebied, zoals woningbouw, economische ontwikkeling, landbouw en natuur. Zorg dat in de communicatie met inwoners, omwonenden en belanghebbenden deze zaken voldoende meegenomen worden.
2. ***Zoek in de communicatie en participatie naar een goede volgorde tussen lokale, subregionale en regionale afstemming***
Aan zowel een bottom-up als top-down benadering bij het uitwerken van de zoekgebieden zijn specifieke uitdagingen verbonden. Bij een top-down benadering is het de uitdaging om voldoende draagvlak voor het beleid te vinden, terwijl een bottom-up benadering kan leiden tot spanning tussen aangrenzende gebieden. Door te werken van lokaal, naar eerst het sub-regionale en daarna naar regionale niveau wordt het beste recht gedaan aan de lokale input.
3. ***Zorg voor een ondergrens aan de communicatie en participatie, met voldoende ruimte voor lokale invulling***
Het vervolg van RES kenmerkt zich door een meer lokaal karakter. Hierdoor krijgen gemeenten en hun inwoners een grotere rol. Gemeenten kunnen meer maatwerk bieden en zijn ook voor inwoners een bekender gezicht. De kans is dan groter dat deze groep eerder zal participeren. De programma-organisatie bureau kan gemeenten ondersteunen en ervoor zorgen dat er een minimumniveau aan participatie en communicatie wordt gegarandeerd. Aanvullend kunnen gemeenten hun eigen invulling geven aan de manier waarop zij inwoners betrekken.
4. ***Wees duidelijk over de rol van participanten en wat met hun inbreng wordt gedaan***
Geef betrokkenen (zowel belangenvertegenwoordigers als individuele inwoners en ondernemers) de kans hun verhaal, mening en belangen in te brengen tijdens het proces. Neem ze serieus, behandel hen op basis van gelijkwaardigheid en geef betrokkenen voldoende uitleg en informatie over het participatieproces en hoe dit is vormgegeven.

5. Wees voorbereid op een dynamischer vervolg van het participatieproces rond de RES

Er is onder professionals, overheden en inwoners veel belangstelling om deel te nemen aan het vervolgtraject van de RES. Dit leidt tot een aantal uitdagingen.

- Zet in op maximale bekendheid van de mogelijkheid om mee te praten over de verdere uitwerking van de RES. Dit kan de steun voor het project vergroten.
- Niet iedereen die geïnteresseerd zal ook daadwerkelijk gaan participeren, maar toch dienen de programma-organisatie en gemeenten voorbereid te zijn op grote belangstelling. Dit vraagt om een participatieopzet en -methoden die aan grote groepen belangstellenden een platform bieden.
- Aan het vervolgtraject gaan naar verwachting ook mensen deelnemen die niet bij de totstandkoming van RES 1.0 betrokken waren. Wees daarom voorbereid op nieuwe vragen en discussiepunten, waarbij mogelijk reeds genomen besluiten opnieuw ter discussie gesteld worden.
- Tijdens de concretiseringsslag van de RES bestaat er het risico dat het 'not in my backyard' gevoel sterk kan opspelen. Het is daarom extra belangrijk om transparant te zijn over de fase waarin het proces zich bevindt en de keuzes die al reeds zijn gemaakt in de RES 1.0.
- Leg de dilemma's bloot, zodat er een groter besef ontstaat dat de keuzes in het traject complex zijn. Hierdoor creëer je mogelijk een meer coöperatieve houding bij inwoners en partijen die weerstand ervaren.

6. Stem met de betrokken partijen verantwoordelijkheden af

Bovenstaande aanbevelingen kunnen in de praktijk alleen goed tot hun recht komen als deze aanbevelingen geconcretiseerd worden en de verantwoordelijkheden voor iedereen helder zijn. Zo wordt het vervolg van het participatietraject rond de RES een gezamenlijk proces, waarin iedere partij zijn verantwoordelijkheden voelt en neemt.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Op 28 juni 2019 publiceerde het kabinet het Klimaatakkoord, waarin de Nederlandse uitwerking bekend werd gemaakt van de internationale klimaatafspraken van Parijs in 2015. De 30 energieregio's in Nederland staan hierdoor samen voor de opgave om te onderzoeken welke locaties het meest geschikt zijn voor het opwekken van duurzame energie op het land met wind en zon, in de vorm van een Regionale Energiestrategie.

In juli 2021 zijn de Regionale Energiestrategieën (RES) voor de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid vastgesteld. In beide regio's zijn bij het traject van de totstandkoming van de RES 1.0, overheden, bewoners, stakeholders en andere belanghebbenden betrokken.

In meerdere gemeenten en ook bij de Provinciale Staten is de wens naar voren gekomen om de communicatie en participatie tijdens het doorlopen proces van de RES 1.0 te evalueren. I&O Research is door de provincie Noord-Holland als onafhankelijk onderzoeksbureau gevraagd om dit proces te evalueren. Het doel van de evaluatie is om tot lessen en aanbevelingen te komen voor het vervolg van het RES-proces.

1.2 Doelstelling en centrale vraag

Het doel van het onderzoek is tweeledig:

In de eerste plaats geeft dit onderzoek inzicht in de uitgevoerde communicatie- en participatie inspanningen in het kader van de totstandkoming van de RES 1.0 en het bereik van deze inspanningen. Verder geven de uitkomsten inzicht in de ervaringen van betrokkenen bij dit proces. Hierbij gaat het zowel om personen als organisaties die hierin beroepshalve een rol hebben als inwoners van Noord-Holland. Op basis van de uitkomsten van de evaluatie kunnen lessen getrokken worden voor het proces naar de RES 2.0.

De centrale vraag voor het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Hoe is het proces rondom de totstandkoming van de RES 1.0 verlopen en hoe hebben inwoners en andere betrokkenen dit ervaren, op het vlak van participatie en communicatie?

Onderzoeksvragen

Deze centrale vraag is onderverdeeld in de volgende onderzoeksvragen:

1. Welke inspanningen zijn per fase door de betrokken partijen per energieregio gedaan met betrekking tot de communicatie en participatie?
 - Welke vormen van communicatie en participatie zijn toegepast?
 - Welke kanalen zijn daarbij gebruikt?
 - Wat was het bereik van deze inspanningen? Welke doelgroepen zijn bereikt?
2. Hoe hebben de deelnemers aan het participatietraject binnen de energieregio's de communicatie en participatie rondom de RES 1.0 ervaren?
3. Hoe hebben inwoners binnen de energieregio's de communicatie en participatie rondom de RES 1.0 ervaren?
4. In hoeverre en op welke manier is door de journalistieke media aandacht besteed aan de RES?

1.3 Uitvoering en verantwoording van het onderzoek

Deskresearch

Het onderzoek is gestart met een korte deskresearch waarbij stukken zijn bestudeerd over het proces en de totstandkoming van de RES 1.0. Dit is gedaan op basis van de twee websites van de Energieregio's Noord-Holland Noord¹ en Noord-Holland Zuid². Hierbij is ook gekeken naar hoe het RES proces is vastgelegd in de startnotitie. Tot slot is gebruik gemaakt van de overkoepelende website van alle Energieregio's³ om zo de Energieregio's in Noord-Holland in perspectief te plaatsen.

Interviews

Aanvullend op de informatie vanuit de deskresearch zijn interviews gehouden met de programmaorganisatie van de Energieregio Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid, Nationaal Programma RES, provincie Noord-Holland en andere bij de uitvoering betrokken organisaties: de Nederlandse Vereniging Duurzame Energie en Natuur en Milieu Federatie Noord-Holland (die ook onderdeel is van de Participatiecoalitie). We gingen in deze interviews in op de volgende thema's:

- hun eigen rol binnen het proces;
- hoe de communicatie en participatie volgens hen is verlopen;
- de succes- en verbeterpunten;
- het proces in perspectief (hun beeld van andere regio's);
- aanbevelingen voor de RES 2.0.

In bijlage B staat een overzicht van de geïnterviewde personen naar functie.

Enquête onder betrokken organisaties

De programmaorganisatie beschikt over een overzicht van de organisaties en individuen (waaronder overheden, samenwerkingspartners, belangenverenigingen, initiatiefnemers en inwoners) die betrokken waren bij de totstandkoming van RES 1.0. Dit overzicht heeft de programmaorganisatie beschikbaar gesteld voor de uitvoering van de enquête.

I&O Research heeft een online vragenlijst onder deze doelgroep uitgezet. Deze enquête liep van 4 tot en met 23 november. De personen die gedurende deze periode de enquête niet hadden ingevuld hebben tweemaal per mail een herinnering ontvangen.

Er zijn ruim 1.000 individuele personen benaderd, 178 personen hebben de vragenlijst (deels) ingevuld. Dit leidt tot een respons van 16 procent. Door de lage respons zijn de uitkomsten niet representatief voor de gehele doelgroep. Desondanks kunnen de uitkomsten indicatieve inzichten verschaffen over hoe bepaalde betrokken organisaties het proces ervaren en kan het handvaten bieden voor het vervolgtraject.

In bijlage A staat een overzicht van de benaderde personen voor de steekproef en degenen die hebben deelgenomen onderverdeeld naar doelgroep.

¹ <https://energieregionhn.nl/>

² <https://energieregionhz.nl/>

³ <https://www.regionale-energiestrategie.nl/resregios/default.aspx>

Op gemeentelijk niveau zijn er in totaal 81 lokale ateliers gehouden, met ongeveer 2500 deelnemers. De deelnemers aan de lokale ateliers zijn niet apart bevraagd over hun ervaringen aan het participatietraject. Wel is er onder inwoners van heel Noord-Holland een enquête uitgezet met enkele algemene vragen over hun betrokkenheid bij het RES-traject.

Enquête onder inwoners

De vragenlijst voor inwoners is uitgezet onder alle leden (18 jaar en ouder) van het online I&O Research Panel die in de provincie Noord-Holland wonen. Dit zijn 5.188 panelleden, waarvan 1.489 in Noord-Holland Noord en 3.699 in Noord-Holland Zuid wonen. Van de uitgenodigde panelleden hebben 3.331 inwoners de enquête ingevuld; een respons van 64 procent. Hiervan hebben 1.105 respondenten uit Noord-Holland Noord de enquête ingevuld en 2.224 uit Noord-Holland Zuid. Er is nagegaan of er op de data een weging moest worden toegepast, zodat de uitkomsten uit dit onderzoek representatief zijn voor heel de provincie Noord-Holland. Er is nagegaan of dat nodig was voor de kenmerken; geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. In de respons waren ouderen iets oververtegenwoordigd en jongeren ondervertegenwoordigd. Voor deze onbalans in leeftijdsopbouw is een weging toegepast. Op de overige kenmerken zijn geen grote afwijkingen geconstateerd en hier is dus geen weging op toegepast.

Media-analyse

Voor de media-analyse is er gebruik gemaakt van de website LexisNexis. LexisNexis heeft een archief van dagbladen, tijdschriften, wetsdocumenten en andere gedrukte bronnen. Voor deze analyse is er gezocht op een verscheidenheid aan zoektermen. Deze zoektermen zijn opgenomen in bijlage D. De media-analyse richt zich op de periode vanaf het moment dat de energieregio's in Noord-Holland gevormd werden (oktober 2018) tot en met twee maanden nadat de energieregio's Noord-Holland beide hun RES 1.0 definitief opgeleverd hadden (1 oktober 2021). Voor deze laatste datum is gekozen, omdat in juli 2021 de RES 1.0 was vastgesteld en op deze wijze de journalistieke berichtgeving rondom die periode inzichtelijk werd. Met behulp van LexisNexis is eerst het landelijke mediabeeld opgehaald: hoeveel er over de RES en de zoekgebieden is gepubliceerd, door welke kranten, wat het bereik hiervan was en, in welke periode de meeste artikelen waren gepubliceerd en wat het sentiment van deze artikelen was. Vervolgens zijn deze stappen herhaald, maar dan specifiek gericht op de grootste media van en voor Noord-Holland⁴.

Expertmeeting

Het onderzoek is afgesloten met een expertmeeting waaraan experts met diverse achtergronden en deskundigheid hebben deelgenomen. Hun expertise lag onder meer op het gebied van participatie, communicatie, inhoudelijke kennis van energietransitie en betrokkenen bij RES-processen in andere delen van het land. Tijdens deze bijeenkomst zijn de belangrijkste uitkomsten en conclusies van het rapport geduid en aanbevelingen geformuleerd. De belangrijkste uitkomsten uit deze bijeenkomst zijn terug te vinden in de in dit rapport geformuleerde aanbevelingen. In de bijlage staat een overzicht van de experts die hebben deelgenomen aan de meeting.

⁴ Te weten: Noord-Hollands Dagblad, IJmuider courant, De Gooi- en Eemlander, Haarlemsdagblad en het Parool.

1.4 Leeswijzer

Het rapport is opgebouwd aan de hand van de onderzoeksvragen. Hoofdstuk 2 gaat in op onderzoeksvraag 1, waarbij we een beeld schetsen van het RES-proces in de regio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid. Hierbij gaan we in op de uitvoering door de programmaorganisatie en de deelname en inspanningen van betrokkenen.

Hoofdstuk 3 gaat in op onderzoeksvraag 2, die betrekking heeft op de waarderingen en ervaringen van de betrokken partijen bij het proces in het kader van de totstandkoming van de RES 1.0. Hoofdstuk 4 behandelt de ervaringen en bekendheid van inwoners met het RES-proces. Hoofdstuk 5 gaat in op hoe de journalistieke media het proces hebben beschreven.

Het rapport sluit af met een hoofdstuk met de lessen en aanbevelingen voor het vervolgproces die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen.

2 Opzet en uitvoering van het proces

In dit hoofdstuk gaan we in op de inspanningen die door de betrokken partijen binnen de energieregio's zijn gedaan met betrekking tot communicatie en participatie.

Het hoofdstuk begint met een beschrijving van de doelen en uitgangspunten van het RES-proces in de beide energieregio's in Noord-Holland (paragraaf 2.1) en de opzet en fasering ervan (paragraaf 2.2). In paragraaf 2.3 komt de uitvoering in de praktijk aan de orde, met daarbij een globale vergelijking met de aanpak van andere energieregio's in Nederland.

Tenslotte gaan we in paragraaf 2.4 in op het gerealiseerde bereik van de uitgevoerde activiteiten in termen van het aantal deelnemers en de bekendheid onder de bevolking.

2.1 Doelen en uitgangspunten

Klimaatakkoord als basis van de regionale energie strategieën

Op 28 juni 2019 publiceerde het kabinet het Klimaatakkoord, waarin de Nederlandse uitwerking bekend werd gemaakt van de internationale klimaatafspraken van Parijs in 2015. In Nederland moet in 2030 de CO₂-uitstoot met de helft zijn afgenomen ten opzichte van 1990. In 2050 moet de CO₂-uitstoot verminderd zijn met 95 procent. De 30 energieregio's in Nederland staan samen voor de opgave om te onderzoeken welke locaties het meest geschikt zijn voor het opwekken van duurzame energie op het land met wind en zon. Elke energieregio heeft deze opgave beschreven in een eigen Regionale Energiestrategie (RES). Zo ook de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid.

Algemene doelen RES

Het algemene hoofddoel van het RES-traject is het vinden van locaties voor hernieuwbare energieopwekking en van warmte(rest)bronnen. Dit is uitgezet in dertig verschillende energieregio's, waaronder de twee in Noord-Holland; Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid.

In deze twee energieregio's zijn concretere doelen opgesteld om het uiteindelijke hoofddoel in de komende jaren te halen. Hierbij zijn ook doelstellingen met betrekking tot communicatie en participatie te onderscheiden, enerzijds overkoepelende communicatiedoelen en anderzijds projectmatige doelstellingen. De projectmatige doelstellingen per fase in het RES-proces beschrijven we in paragraaf 2.2.

Communicatiedoelen

Voor de ontwikkeling van de RES is een communicatieprogramma uitgevoerd en zijn per fase participatiemomenten ingebouwd voor verschillende doelgroepen. De communicatie en participatie ten behoeve van de ontwikkeling van de RES 1.0 hebben beide energieregio's in nauwe afstemming vastgelegd in één plan van aanpak. De communicatie door de programmaorganisatie richtte zich op:

- bevestigen van de urgentie van de energietransitie;
- informeren over de status van de RES, het proces en de wijze waarop belanghebbenden en belangstellenden konden mee praten over de RES 1.0;
- aanbieden van feiten, cijfers en inzichten met betrekking tot de energietransitie.

De regionale communicatie had dus niet als doel om alle inwoners van Noord-Holland te bereiken, maar was vooral gericht op het bieden van feitelijke informatie en informatie over het proces.

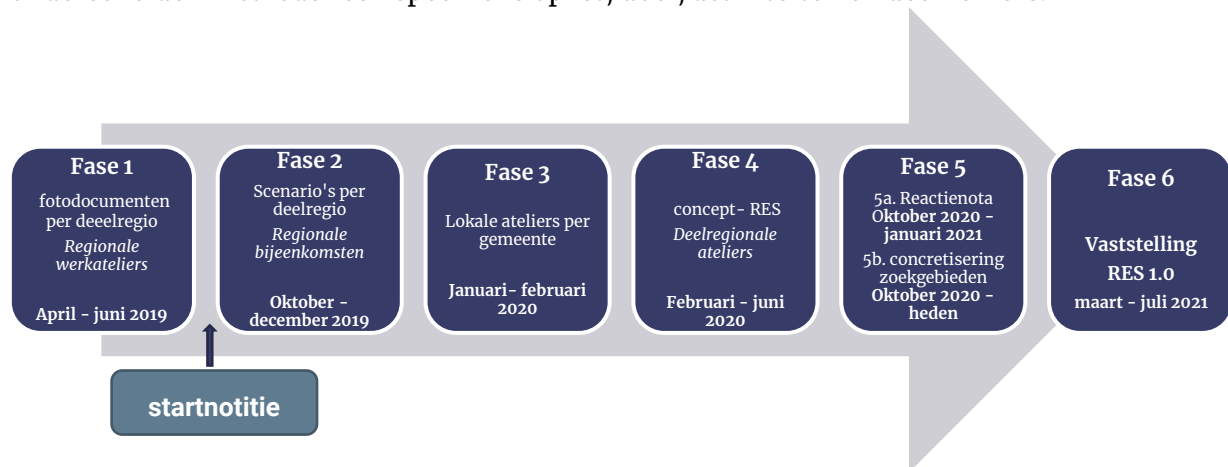
2.2 Opzet en fasering RES-proces

Startnotitie

Na de presentatie van het Klimaatakkoord zijn de gemeenten, de provincie en waterschappen in Noord-Holland gestart met de voorbereidingen voor de RES door het opstellen van de startnotitie. In dit document zijn de kaders en de aanpak voor het RES-proces vastgelegd tot en met het presenteren van de concept-RES. In de startnotitie is tevens het landelijk einddoel van de RES geformuleerd, in termen van de hoeveelheid op te wekken energie die tezamen met de andere 28 regio's optelt tot de landelijke opgave van 35 TWh in 2030.

Fasering

Het RES-traject in de beide energieregio's kende een gefaseerde opzet. Er zijn zes fasen onderscheiden met ieder een specifieke opzet, doel, activiteiten en deelnemers.

Schematische weergave fasen in het RES-proces⁵

Per gemeente en per deelregio zijn ruimtelijke ateliers georganiseerd met als doel om informatie en input op te halen voor de RES en de samenleving te betrekken bij de opgave van de RES. Op regionaal niveau hebben gesprekken plaatsgevonden in thematische ateliers. Dit heeft geleid tot de uitwerking van ruimtelijke scenario's per deelregio. De scenario's zijn vervolgens weer op lokaal niveau getoetst. Tijdens het proces was het belangrijk om de betrokken overheden en stakeholders te informeren en te betrekken. Uiteindelijk zijn de conclusies samengevoegd in de concept-RES. Vanuit de concept-RES is verder gewerkt naar de RES 1.0 door het opstellen van een reactienota, de concretisering van zoekgebieden en het organiseren van thematafels. In paragraaf 2.3 wordt dieper op de uitvoering van deze fasen ingegaan.

⁵ Zie webpagina ['The Making Of'](#) van beide energieregio's

Doelgroepen

Bij de totstandkoming van de RES 1.0 zijn verschillende partijen en belanghebbenden betrokken geweest. In dit onderzoek onderscheiden we de volgende doelgroepen:

- *Overheden*: vertegenwoordigers van provincie, waterschappen en gemeenten: ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders*: waaronder experts, adviseurs, terreinbeheerders, woningcorporaties, maatschappelijke organisaties en bedrijven uit de energiesector.
- *Belangenorganisaties*: belangenvertegenwoordigers van inwoners, -ondernemers, -natuur en landschap.
- *Initiatiefnemers*: energiecoöperaties en andere initiatiefnemers voor opwekking van duurzame energie.
- *Participanten*: individuele inwoners en ondernemers.

In welke fasen van het traject deze betrokkenen een rol hebben gekregen, is beschreven in de volgende paragraaf.

2.3 Uitvoering in de praktijk

2.3.1 Activiteiten door de programma-organisaties

Voor uitvoering van het participatieproces zijn de startnotitie en het communicatieprogramma leidend geweest. Per fase zijn participatiemomenten ingebouwd voor verschillende doelgroepen. De van tevoren omschreven processtappen zijn in beide energieregio's in de praktijk ook gevolgd. Wel is de coronapandemie uiteraard van invloed geweest op het proces. De geplande fysieke bijeenkomsten moesten vanaf maart 2020 digitaal worden gehouden. Dit zorgde bij alle energieregio's voor een vertraging in het proces en de vaststelling van de RES 1.0 is hierdoor een half jaar verschoven. Hieronder zijn per fase de doelen, uitgevoerde activiteiten en betrokken partners en participanten op beknopte wijze weergegeven.

Fase 1 – Fotodocumenten per deelregio (inventarisatiefase)

Periode: April – juni 2019

Doel: Voor alle negen deelregio's (zes in NHZ en drie in NHN) is een inventarisatie gemaakt van de energievraag en energieopwekking op dat moment, de verwachte energievraag in 2030 en de ruimtelijke beperkingen voor wind- en zonne-energie.

Activiteiten: Twee regionale ateliers per deelregio. Op basis daarvan is voor alle negen deelregio's (zes deelregio's in NHZ en drie deelregio's in NHN) een fotodocument 'Energie & Ruimte' opgesteld. Dit biedt inzicht in het potentiële aanbod per deelregio.

Betrokkenen: Bestuurders, ambtenaren, experts, algemene besturen waterschappen en professionele stakeholders.

In deze fase zijn nog geen individuele inwoners en ondernemers betrokken.

Fase 2 – Scenario's per deelregio

Periode: Oktober – december 2019

Doel: Komen tot scenario's voor passende duurzame energieopwekking binnen de deelregio's. De scenario's zijn opgebouwd rond de vorm van energieopwekking, type locatie, eventueel aanvullende voorwaarden en een verkenning van het draagvlak. Tevens is bepaald hoeveel GWh de scenario's op zouden leveren en mogelijke effecten op onder andere ruimte, landschap en natuur.

Activiteiten: Twee regionale bijeenkomsten om scenario's te ontwikkelen met een brede groep deelnemers.

Betrokkenen: Experts, professionele stakeholders en ambtenaren, maatschappelijke partners en algemene besturen waterschappen

Fase 3 – Lokale ateliers per gemeente

Periode: Januari – februari 2020

Doel: Toetsen van ontwikkelde scenario's op draagvlak. In beeld brengen van condities voor het opwekken van duurzame energie die passend is in de desbetreffende gemeente.

Activiteiten: Per gemeente zijn één of meerdere lokale bijeenkomsten georganiseerd, waarbij de scenario's aan de samenleving zijn voorgelegd.

In Noord-Holland Noord vonden er 37 bijeenkomsten plaats; in Noord-Holland Zuid waren dit er 44. De opkomst per bijeenkomst varieerde van 8 tot 70 personen.

Deelnemers konden hun mening over de verschillende bouwstenen/onderdelen van de scenario's uitspreken.

Betrokkenen: Ambtenaren, volksvertegenwoordigers en inwoners.

Fase 4 – Concept-RES

Periode: Februari – september 2020

Doel: Het opstellen van de concept-RES en het verzamelen van reacties hierop.

Activiteiten: De resultaten uit de voorgaande stappen zijn verwerkt in twee concept RES-en, een voor iedere energieregio. Deze bevatte kaarten met daarop de globale zoekgebieden voor het opwekken van wind- en zonne-energie. Deze zijn bestuurlijk besproken en beoordeeld op haalbaarheid. Vervolgens is vastgesteld wat het aanbod is qua opwek van duurzame energie (in TWh) van de energieregio's.

Van april tot en met september 2020 hebben betrokken partijen de kans gekregen om te reageren op de concept-RES. Voor volksvertegenwoordigers verliep dit via het democratische proces. Voor de overige betrokkenen verliep dit via regionale en lokale bijeenkomsten en het inzenden van reacties. In Noord-Holland Zuid heeft dit geleid tot ruim 120 reacties en in Noord-Holland Noord tot 210 reacties.

Op 9 oktober 2020 is de concept-RES aangeboden aan het Nationaal Programma RES en het Planbureau voor de Leefomgeving voor doorrekening en advies. Daarbij zijn de wensen en bedenkingen van de volksvertegenwoordigers en de ontvangen reacties op de concept-RES meegestuurd.

Betrokkenen: Ambtenaren, bestuurders, volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, professionals, initiatiefnemers, inwoners.

Fase 5 – Reactienota, concretisering en koppeling thematafels

In fase 5 zijn er een aantal activiteiten parallel aan elkaar van start gegaan. Ten eerste zijn de reacties op de concept-RES gebundeld in de reactienota.

Daarnaast is voor enkele zoekgebieden in 2020 al een start gemaakt met het uitwerken en concretiseren van deze zoekgebieden. Tenslotte is er koppeling gemaakt naar andere Klimaattafels.

Fase 5a – Reactienota

Periode: Oktober 2020 – februari 2021

Doel: Bundeling van reacties, wensen en bedenkingen in een nota. Komen tot een inhoudelijke verkenning over onderwerpen waarover nog geen besluit is genomen.

Activiteiten: In de reactienota zijn de ontvangen reacties en de wensen en bedenkingen van de raden, Provinciale Staten en de algemeen besturen van de waterschappen op de concept-RES verwerkt. Dit heeft geleid tot wijziging in het aanbod (TWh) en tekstuele veranderingen ten opzichte van de concept-RES. Verder zijn aanvullende onderzoeksvragen en onderwerpen geformuleerd (Thematafels). In december 2020 is de reactienota vastgesteld door de colleges.

In Noord-Holland Noord is de reactienota verstuurd naar ruim 800 personen; in Noord-Holland Zuid naar ruim 150 personen. Verder is de reactienota in beide regio's verspreid via nieuwsbrieven, sociale mediakanalen en een persbericht. In Noord-Holland Noord is in januari 2021 een informatiebijeenkomst georganiseerd waarvoor iedereen die hierin belangstelling had zich kon aanmelden.

In de periode oktober 2020 tot en met februari 2021 zijn thematafels georganiseerd. Hierbij zijn thema's waarover nog geen besluit was genomen in de reactienota verder verkend. De (tussentijdse) uitkomsten hiervan zijn verwerkt in de RES 1.0.

Betrokkenen: Ambtenaren, bestuurders, volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, professionals, initiatiefnemers, inwoners.

Fase 5b – Concretisering zoekgebieden

Periode: Oktober 2020 – heden

Doel: Uitwerking van de zoekgebieden nader uitwerken met bewoners en belanghebbenden

Activiteiten: De deelregio's hebben plannen van aanpak gemaakt waarin is vastgesteld hoe er te werk zal worden gegaan en welke zoekgebieden als eerste verder zullen worden uitgewerkt. Hierbij hebben de deelregio's ondersteuning gekregen van de programmaorganisatie van de RES Noord-Holland Noord en RES Noord-Holland Zuid, experts en initiatiefnemers (bv. de Participatiecoalitie Noord-Holland). Wanneer een gemeente aan concretisering toe was, keken ze zelf welke werkvormen processen het best bij hun zoekgebied pasten. Dit kon een nadere studie zijn om eventueel meer potentie uit het gebied te halen, maar ook participatieve bijeenkomsten met inwoners. Dit werd ondersteund door de energieregio's.

De gemeenten waren in deze fase dus verantwoordelijk voor het verder onderzoeken en concretiseren van de zoekgebieden. Hierbij zijn inwoners en andere belanghebbenden, zoals LTO en vogelbescherming Nederland betrokken. De gemeente hebben hieraan hun eigen invulling en prioritering kunnen geven. Hierdoor zijn per gemeente verschillen te zien in de mate waarin en de manier waarop inwoners en belanghebbenden zijn betrokken. Verder is er een verschil in tempo en voortgang. Voor sommige zoekgebieden is eind 2020 al gestart met de concretisering, terwijl voor andere zoekgebieden meer onderzoek wenselijk werd geacht. Deze worden pas in de RES 2.0 uitgewerkt.

Betrokkenen: Ambtenaren, bestuurders, volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, professionals, initiatiefnemers, inwoners.

Fase 6 – Vaststelling RES 1.0

Periode: Maart – juli 2021

Doel: Vaststellen van de RES 1.0

Activiteiten: De opbrengsten van de activiteiten uit de voorgaande fases zijn verwerkt in de RES 1.0: één voor Noord-Holland Noord en één voor Noord-Holland Zuid. De RES 1.0 is daarmee een meer geactualiseerde en uitgebreidere versie met meer verdieping dan de concept-RES. De RES 1.0 werd via de stuurgroep en de colleges ter besluitvorming voorgelegd aan de gemeenteraden, Provinciale Staten en algemeen besturen van de waterschappen. Uiteindelijk is de RES 1.0 aangeboden aan het Nationaal Programma RES.

Betrokkenen: Volksvertegenwoordigers, te weten gemeenteraden, Provinciale Staten en algemene besturen van waterschappen.

2.3.2 Samenwerking en afstemming tussen beide energieregio's

De procesaanpak hebben beide energieregio's op elkaar afgestemd en gedurende de uitvoering is nauw met elkaar samengewerkt. De twee programmaorganisaties hebben op het vlak van communicatie afstemming gezocht ten behoeve van eenduidigheid op regionaal niveau in de twee regio's. De communicatie en participatie is vastgelegd in één plan van aanpak.

Hierin onderscheiden beide energieregio's zich van andere energieregio's in het land die veelal hun eigen specifieke aanpak hanteerden.

Het proces was dan weliswaar hetzelfde, maar inhoudelijk waren er wel verschillen tussen Noord-Holland Zuid en Noord-Holland Noord. De onderwerpen die aan de orde kwamen in de bijeenkomsten waren afgestemd op de lokale context en energievraagstukken. Noord-Holland Noord bestaat uit veel landelijk gebied waar meer ruimte is voor duurzame energie-opwek. De 'energievraag' ligt in deze regio wel lager, omdat het minder dichtbevolkt is. In Noord-Holland Zuid is de situatie juist andersom. Deze regio is sterker verstedelijkt waardoor er minder ruimte is voor duurzame energie-opwek, maar de energievraag ligt in deze regio wel hoger.

2.3.3 Uitgevoerde communicatie- en participatieactiviteiten

De communicatie naar inwoners en andere belanghebbenden is conform de startnotie getrapd verlopen. Gedurende het RES-proces zijn tal van bijeenkomsten georganiseerd in beide energieregio's. De uitgevoerde activiteiten in beide regio's komen sterk overeen. Voor een deel speelden de activiteiten op regionaal niveau, georganiseerd door de twee energieregio's en daarnaast zijn er ook lokale activiteiten georganiseerd door met name gemeenten.

Tabel 2.1 Bijeenkomsten

	<i>Noord-Holland Zuid</i>	<i>Noord-Holland Noord</i>
deelregio bijeenkomsten (fase 1)	10	10
regionale bijeenkomsten om de scenario's te ontwikkelen (fase 2)	12	6
virtuele bustours voor volksvertegenwoordigers	4	4
expertsessies (tot aan de concept-RES)	12	12
middelbare scholen bezocht	5	5
lokale ateliers (fase 3)	44	37
kennisdagen (tot aan de concept-RES)	3	3
kennis- en inspiratiesessies (tussen de concept-RES en de RES 1.0)	6	6
thematafels (fase 5)	8	8
lokale bijeenkomsten (fase 5)	55	47
informatiebijeenkomst over de RES 1.0 (fase 6)	1	1

2.3.4 Communicatie- en participatie-inspanningen door overige samenwerkingspartners

Door middel van een enquête onder bij het RES-proces betrokken organisaties is gevraagd of en zo ja op welke manier met de eigen achterban is gecommuniceerd. Dit blijkt uiteen te lopen van het communiceren met of binnen de eigen organisatie of achterban en organiseren van bijeenkomsten.

Belangenorganisaties en initiatiefnemers hebben met name in relatie tot de concept-RES contact gezocht met hun achterban en hier informatie over gedeeld. Verder was een aantal samenwerkingspartners betrokken bij de organisatie van informatieavonden.

De individuele participanten hebben naast hun deelname aan de verschillende fasen in het proces, in beperkte mate aanvullende activiteiten ondernomen. Dit betrof voornamelijk informatie delen met andere bewoners/ondernemers.

2.3.5 Vergelijking van Noord-Holland Noord en Zuid met andere energieregio's

Vanuit informatie van het Nationale Programma Regionale Energie Strategie blijkt dat er veel variatie is tussen de 30 energieregio's in de manier waarop het participatieproces van de RES 1.0 is vorm gegeven. Iedere energieregio heeft een eigen invulling kunnen geven aan het proces. Zo zijn de zes fases zoals deze zijn doorlopen in Noord-Holland typerend voor de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid. De energieregio's in Noord-Holland hebben in vergelijking met andere regio's al vroeg in het proces ingezet op participatie. Als eerste werden de ambtenaren betrokken bij het proces richting de RES 1.0 en al vrij snel daarna zijn ook volksvertegenwoordigers, belanghebbenden en inwoners betrokken. Hieronder zijn twee voorbeelden beschreven van energieregio's waar het participatieproces op een andere manier is verlopen.

In de energieregio Midden-Holland is gekozen voor een andere aanpak wat betreft de participatie in het RES proces. In deze regio zijn geen individuele inwoners betrokken bij de totstandkoming van de concept RES, terwijl in de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid inwoners al input hebben kunnen geven in de fase richting de concept RES. In de energieregio Midden-Holland werd het proces naar de concept RES als te abstract beoordeeld en wat zich onvoldoende zou lenen voor intensieve en directe inwonersparticipatie. Hier is daarom gekozen voor indirecte participatie voor inwoners via vertegenwoordiging. In de fase tussen de concept RES en de RES 1.0 is wel ingezet op directe inwonersparticipatie.

De energieregio FoodValley is een voorbeeld van een energieregio waar sterk is ingezet op inwonersparticipatie. Een verschil in participatie aanpak met de energieregio FoodValley in vergelijking met de energieregio's in Noord-Holland, is dat in energieregio FoodValley is gewerkt met een burgerforum. Dit burgerforum bestaat uit een groep ingelote inwoners die samen een dwarsdoorsnede van de samenleving vormen. Dit burgerforum krijgt gedurende het traject informatie vanuit verschillende invalshoeken over dit thema. Op basis van deze kennis heeft het burgerforum aanbevelingen gedaan over beleid en advies uitgebracht vanuit het belang van de inwoners uit de regio. Op deze manier zijn inwoners betrokken bij beleid en besluitvorming van de RES.

2.4 Bereik van de communicatie en participatie

2.4.1 Deelnemers op regionaal niveau

In paragraaf 2.3 is beschreven welke type groepen deelnemers in welke fase betrokken zijn geweest. Deze paragraaf geeft een schatting van het totaaloverzicht van de aantallen personen die namens overheden, samenwerkingspartners en stakeholders bij het RES-proces betrokken zijn geweest.

Afgaande op de relatiebestanden die de programmaorganisatie heeft opgebouwd gedurende het proces, zijn er in totaal bijna 1175 verschillende personen betrokken geweest bij de totstandkoming van de RES. Hierbij zijn de deelnemers aan de lokale ateliers niet meegeteld. Dit aantal is indicatief omdat enerzijds mogelijk niet alle deelnemers aan activiteiten in de bestanden van de programma-organisatie staan en anderzijds in de bestanden ook genodigden staan die wel zijn uitgenodigd maar mogelijk niet hebben deelgenomen. Verder was van een aanzienlijk deel van de namen niet aangegeven vanuit welke rol of organisatie ze hadden deelgenomen. Hiervoor is een inschatting gemaakt.

Niettemin levert de analyse van deze bestanden wel enige inzichten op. De personen zijn grofweg in te delen in acht groepen. Deze zijn hieronder weergegeven, allemaal voorzien van een schatting van het totaal aantal deelnemers/genodigden.

Tabel 2.2 – Overzicht deelnemers/genodigden RES-proces op regionaal niveau (Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid tezamen)

Categorie	Omschrijving	Aantal (schatting)
Overheden	Ambtenaren	450
	Bestuurders	75
	Volksvertegenwoordigers	225
Samenwerkingspartners	Deskundigen en adviseurs op onder meer juridisch, ruimtelijk en communicatief vlak	50
	Samenwerkingspartners w.o. terreinbeheerders, woningcorporaties, uitvoeringsorganisaties, onderwijsinstellingen en landelijke overheden/instituten	125
	Energiebedrijven en netbeheerder	50
Belangenorganisaties	Belangenvertegenwoordigers van ondernemers, inwoners (w.o. jongeren) en organisaties voor natuur en milieu.	50
Participanten	Initiatiefnemers: energiecoöperaties en andere burgerinitiatieven voor opwekking van duurzame energie	50
	Individuele participanten: inwoners, jongeren en ondernemers (w.o. agrariërs)	100*
Totaal		ca. 1.200

Uit Tabel 2.1a is af te leiden dat verreweg de grootste groep deelnemers aan de (deel)regionale activiteiten bestond uit vertegenwoordigers van de betrokken overheden. Dit waren naar schatting 750 personen in totaal. Hierbij gaat het zowel om ambtenaren, bestuurders als volksvertegenwoordigers. Zij waren deels uitvoerend bij de totstandkoming van de RES

betrokken en deels ook in de rol van meedenker en beslisser in het kader van de vaststelling van de RES 1.0. Dat laatste geldt met name voor de volksvertegenwoordigers.

Daarnaast zijn er tal van anderen betrokken die een beroepsmatige rol hadden in het proces. Naar schatting zijn dit 250 tot 300 personen geweest. Om te beginnen was er een groep professionals zoals ontwerpers en adviseurs die gedurende het traject geadviseerd hebben over bijvoorbeeld juridische of ruimtelijke aspecten van de RES en/of de communicatieve aspecten rond het totstandkomingsproces. Er zijn stakeholders geconsulteerd zoals de terreinbeheerders, landelijke overheden en uitvoeringsorganisaties. Een bijzonder categorie van stakeholders betreft de energiebedrijven en netbeheerders. Verder hebben diverse belangenorganisaties mee kunnen denken waaronder brancheorganisaties vanuit het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties op het gebied van natuur en milieu.

Een deel van de betrokkenen aan de regionale activiteiten is daadwerkelijk als participant te beschouwen. Zij zijn niet vanuit hun professe betrokken, maar op basis van hun positie als mogelijk belanghebbende bij de ontwikkeling van de RES. Het gaat in totaal om circa 150 personen bestaande uit initiatiefnemers voor opwekking van energie (energiecoöperaties), scholieren en studenten en andere individuele inwoners en ondernemers.

2.4.2 Deelnemers op lokaal niveau

Hierboven is al aangegeven dat bij de activiteiten die de programma-organisaties op regionaal niveau hebben georganiseerd, individuele burgers en ondernemers in beperkte mate aanwezig zijn geweest. Inwoners konden vanaf fase 3 deelnemen aan het RES, via lokale bijeenkomsten. Op basis van bestanden van deelnemers aan deze bijeenkomsten hebben naar schatting 2.500 inwoners hieraan deelgenomen. Rond de 1.000 in Noord-Holland Zuid en naar schatting 1.500 in Noord-Holland Noord.

Tabel 2.3– Schatting deelnemers aan lokale activiteiten in Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid

Categorie	Omschrijving	Aantal (schatting)
Deelnemers lokale bijeenkomsten fase 3-5	Initiatiefnemers: energiecoöperaties en andere burgerinitiatieven voor opwekking van duurzame energie	Noord-Holland Zuid 1.000
	Individuele participanten: inwoners, jongeren en ondernemers (w.o. agrariërs)	Noord-Holland Noord 1.500
Totaal		2.500

Een van de communicatiedoelstellingen was gericht op het informeren van belanghebbenden en belangstellenden over het RES-proces en de wijze waarop men kon meepraten. Om te kunnen zien in hoeverre deze doelstelling is behaald, is een enquête gehouden onder een representatieve groep inwoners van beide regio's.

Hieruit blijkt dat meer dan de helft van de inwoners van Noord-Holland ervan op de hoogte is dat er zoekgebieden voor windmolens en zonneweides zijn aangewezen, de bekendheid met de exacte zoekgebieden is lager. Een op de zeven Noord-Hollanders wist dat zij als inwoner hun mening konden geven over deze zoekgebieden. Ongeveer de helft hiervan (7 procent van het totaal aantal inwoners) zegt hiervan gebruik te hebben gemaakt. In hoofdstuk 4 wordt dieper ingegaan op de uitkomsten van de inwonersenquête.

3 Ervaringen van betrokkenen bij regionale activiteiten

Dit hoofdstuk gaat in op hoe de betrokkenen de communicatie en participatie in het kader van de RES 1.0 hebben ervaren. Het gaat hierbij om de ervaringen van deelnemers aan regionaal georganiseerde activiteiten. Het gaat met name om vertegenwoordigers van overheden, hun samenwerkingspartners, belangenorganisaties, vertegenwoordigers van de energiesector, maatschappelijke organisaties, initiatiefnemers voor het opwekken van energie en een beperkt aantal individuele inwoners en ondernemers.

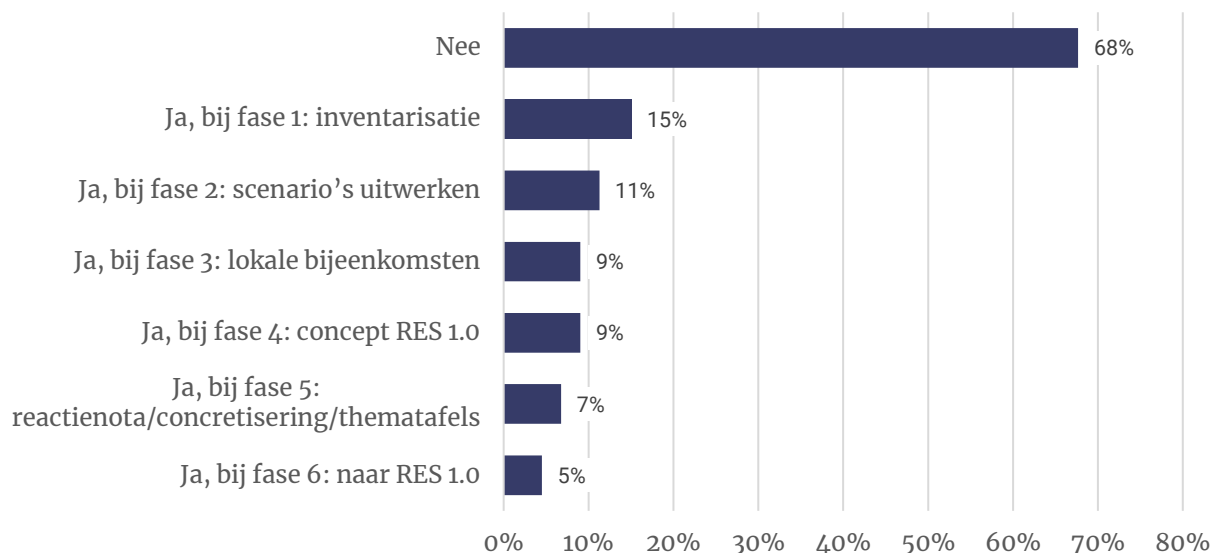
Het hoofdstuk begint met de ervaring van de betrokkenen met betrekking tot het RES proces (paragraaf 3.1). Paragraaf 3.2 gaat in op de leerpunten en verwachtingen voor het vervolgtraject van de RES.

3.1 Waardering van proces

Betrokkenen waren in de goede fases betrokken

Aan de betrokken partijen is gevraagd of ze, naast de fases waarin ze al betrokken zijn geweest, nog in andere fases betrokken hadden willen zijn. Deze vraag is niet gesteld aan personen die in alle fases betrokken zijn geweest. Over het algemeen vindt men dat ze in de juiste fases betrokken zijn geweest (68% had niet in andere fases betrokken willen zijn).

Figuur 3.1 – Had u ook in andere fases van de RES 1.0 betrokken willen zijn? Basis: respondenten die bij een of meer fases in het RES proces betrokken zijn geweest, n= 133

- *Ambtenaren en bestuurders en volksvertegenwoordigers* zijn over het algemeen tevreden met de fases waarin ze betrokken zijn geweest.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* hebben ook de ervaring dat ze in de juiste fases van het RES-traject betrokken zijn geweest.
- *Belangenorganisaties* zijn wat meer verdeeld hierover. De helft van deze organisaties vindt dat ze in de goede fases zijn betrokken. Onder de andere helft had een deel ook in de eerste drie fases of de laatste fase betrokken willen zijn.

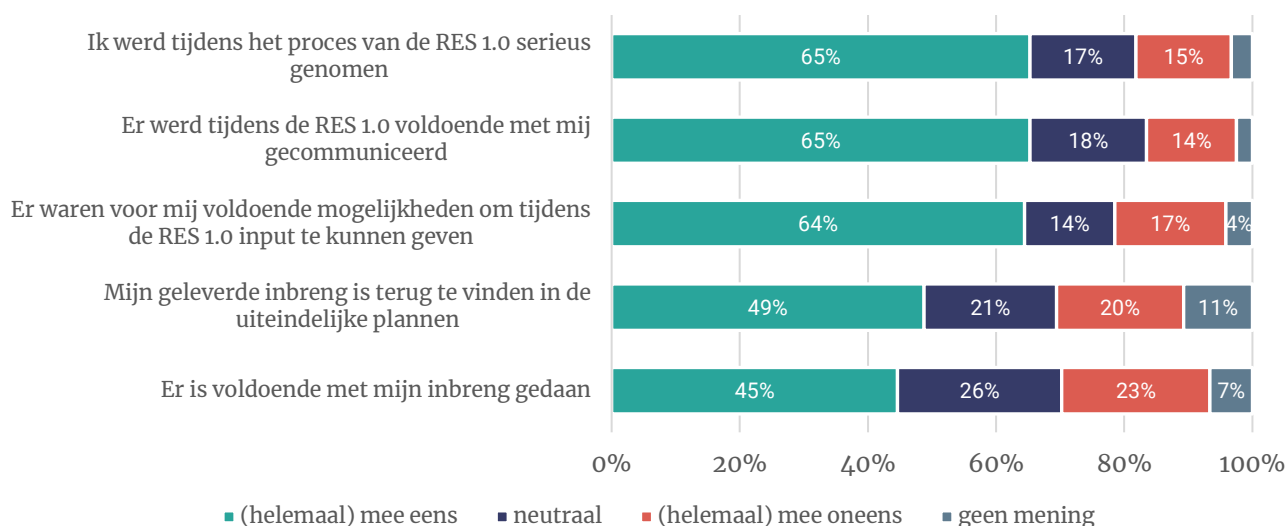

- Van de *initiatiefnemers* vindt de helft dat ze in de juiste fases betrokken zijn geweest, de andere helft had in de eerste fase ook mee willen denken.
- *Individuele burgers en ondernemers* zijn wat meer verdeeld in hun mening of ze bij de juiste fases betrokken zijn geweest. Een deel was hier wel tevreden over (5 van de 12 personen). De personen die hier niet tevreden over waren, hadden het liefst ook in fase twee en vier betrokken willen zijn.

Betrokkenen voelden zich serieus genomen en kijken terug op goede communicatie

Het grootste deel van de betrokkenen vinden dat ze tijdens het RES-proces serieus werden genomen en dat er voldoende met hen is gecommuniceerd. Ook ervaart het grootste deel dat ze voldoende mogelijkheden hadden om input te leveren. Waar men wat minder tevreden over is, is wat er uiteindelijk met deze input is gedaan. Minder dan de helft van de betrokkenen is hier tevreden mee. De helft ziet zijn of haar inbreng ook terug in de uiteindelijke plannen van de RES.

Figuur 3.2 - Kunt u bij de volgende stellingen aangeven in hoeverre u het hier mee eens bent? Basis: respondenten die betrokken zijn geweest bij de concept RES of RES 1.0, n=122

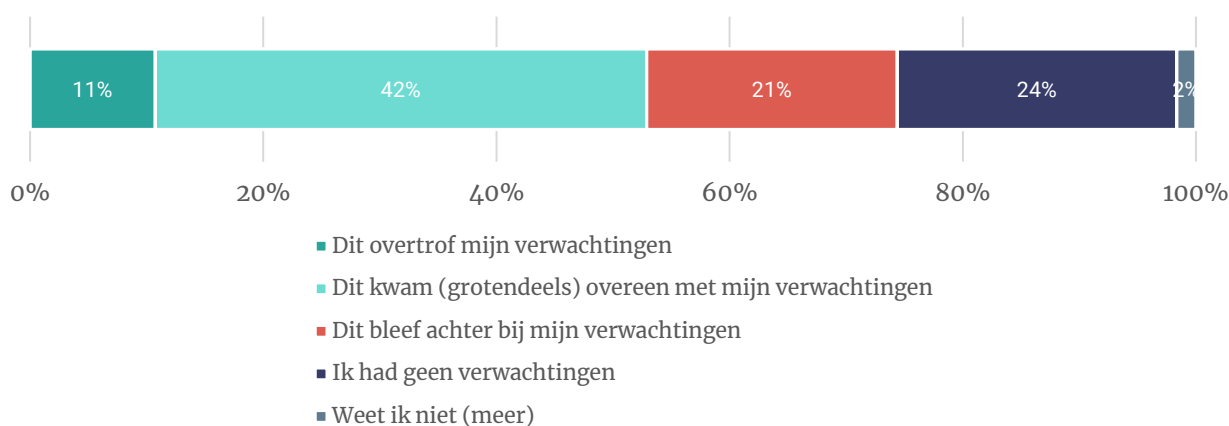
- *Ambtenaren en bestuurders* zijn over het algemeen tevreden over het proces. De meerderheid voelde zich serieus genomen, vond dat er goed met hen gecommuniceerd werd en dat er voldoende opties waren om input te geven. Zij geven aan dat hun inbreng terug te zien was in de uiteindelijke plannen en dat er dus voldoende met hun inbreng was gedaan.
- *Volksvertegenwoordigers* zijn net als de ambtenaren en bestuurders over het algemeen positief over het RES-traject. Wel zien ze hun inbreng minder terug in de uiteindelijke plannen en hebben ze minder het idee dat er voldoende met hun inbreng is gedaan dan ambtenaren en bestuurders. Ze ervaarden wel voldoende mogelijkheden om input te leveren gedurende het proces.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* zijn over het algemeen positief gestemd over het proces, ze vinden dat er voldoende met hun inbreng is gedaan en dat er goed met hen gecommuniceerd werd.
- *Belangenorganisaties* zijn positief over hoe er met hen gecommuniceerd werd en voelde zich serieus genomen. Ze gaven wel aan dat er voldoende mogelijkheden waren om input te geven, maar vinden dat er te weinig met hun input is gedaan.

- *Initiatiefnemers* vinden vooral dat hun inbreng niet te herkennen is in de plannen en dat er niet voldoende met hun inbreng is gedaan. Wel vinden ze dat er voldoende met hen is gecommuniceerd en voelen ze zich serieus genomen.
- *Individuele burgers en ondernemers* zijn verdeeld over de mogelijkheden die ze hebben gehad om input te kunnen leveren, of hun geleverde inbreng terug te vinden is in de uiteindelijke plannen en of er voldoende met hun inbreng is gedaan. Wel voelden ze zich gedurende het proces serieus genomen.

RES-proces kwam vooral overeen met verwachtingen

Bij het grootste deel van de betrokkenen kwam hun deelname aan de RES 1.0 (grotendeels) overeen met hun verwachtingen. Bij één op de tien werden de verwachtingen overtroffen. Twee op de tien hadden hogere verwachtingen, hun deelname bleef hierbij achter.

Figuur 3.3 – In hoeverre kwam uw deelname aan de RES 1.0 overeen met uw verwachtingen? Basis: respondenten die betrokken zijn geweest bij de concept RES of RES 1.0, n=122

- *Ambtenaren en bestuurders* vinden voornamelijk dat hun deelname overeen kwam met hun verwachtingen. Een iets kleiner deel had geen verwachtingen.
- *Volksvertegenwoordigers* kijken wat verdeelder naar hun deelname aan de RES 1.0. Het deel dat vond dat hun deelname overeenkwam met hun verwachtingen is even groot als het deel dat vond dat hun deelname achterbleef bij hun verwachtingen. En een gelijk aantal (6 volksvertegenwoordigers) had geen verwachtingen toen ze het proces in gingen.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* hadden grotendeels geen verwachtingen voordat ze deelnamen aan het proces. De personen die wel verwachtingen hadden, vinden vooral dat deze overeenkwamen met hun verwachtingen of dat deze overtroffen werden.
- *Belangenorganisaties* kijken verdeeld terug op het uitkomen van hun verwachtingen. Het merendeel vindt dat hun deelname grotendeels overeenkwam met hun verwachtingen, maar een bijna even groot deel vindt dat hun deelname juist achterbleef hierbij.
- *Initiatiefnemers* stellen voornamelijk dat hun deelname achterbleef bij hun verwachtingen.
- *Individuele burgers en ondernemers* vinden vooral dat hun deelname overeenkwam met hun verwachtingen.

Betrokkenen konden hun antwoord toelichten. Hieronder staat een greep uit de positieve en negatieve aspecten die de betrokkenen benoemen:

Ambtenaren en bestuurders

- *'RES NHZ programma had een goed proces met goede ondersteuning georganiseerd.'* (een ambtenaar)
- *'Ik vind het wel goed georganiseerd in Noord-Holland Noord, maar er is wel sceptisch aangekeken tegen de uitdaging om bewoners en lokale ondernemers mee te krijgen. Die wordt, vind ik, niet serieus genomen.'* (een ambtenaar)
- *'Er is in het proces volstrekt onvoldoende gedaan aan daadwerkelijke participatie. Het was een farce. Ook is er onvoldoende aandacht geweest voor draagvlak en voor minimaal 50% lokaal eigenaarschap. De rol van de volksvertegenwoordigers is terzijde geschoven.'* (een bestuurder)
- *'Ik had meer aandacht voor de kwalitatieve aspecten verwacht, het bleek uiteindelijk vooral als een kwantitatieve opgave te worden aangevlogen.'* (een bestuurder)

Volksvertegenwoordigers

- *'Het mooie van dit proces is dat we echt vanaf een vroeg stadium zijn uitgenodigd en betrokken. Er is vaak commentaar dat 'men' pas op het laatst input kan leveren, hier is daar echt op een goede manier al vroeg mee begonnen. Dat er mensen zijn die evengoed zeggen dat de besluiten al genomen zijn (bijvoorbeeld waar windmolens komen) zien blijkbaar niet (of willen niet erkennen) dat we juist nog in een vroeg stadium zitten en de concrete besluiten echt nog genomen moeten worden.'*
- *'Het projectbureau heeft, ook onder de corona-omstandigheden, echt alles uit de kast getrokken om raadsleden goed betrokken te houden bij alle fases. Heel fijn!'*
- *'Eerst waren de stappen te vaag, vervolgens niet genoeg betrokken om ideeën voor uitwerking in te brengen. Te weinig mogelijkheden om aanwezig te zijn bij bijeenkomsten. Wel tig informatievoorziening maar niet duidelijk wat inbreng vanuit een gemeente als Weesp kon zijn'*
- *'Erg gestuurd. Kernenergie mocht niet mee in de RES.'*

Samenwerkingspartners en stakeholders

- *'De RES is geeltjes plakken op een rijdende trein en weten dat de geeltjes er 100 meter verderop weer afwaaien.'*

Belangenorganisaties

- *'Als vertegenwoordiger van de energie- coöperaties had ik toegang tot alle info en werd ik heel goed betrokken bij de stappen en het opstellen van documenten / invulling geven aan avonden.'*
- *'De RES'en in Noord-Holland hebben de NVDE bovengemiddeld benaderd voor deelname aan bijeenkomsten/input op documenten, meer dan andere RES-regio's. Er was een fijne open communicatie en fijn ook dat er de mogelijkheid was om de uitnodigingen door te zetten naar leden. Ook het opnemen in de stuurgroep van de NVDE wordt uiteraard zeer gewaardeerd, maar dat geldt in de breedte, niet alleen voor de fase in aanloop naar de RES 1.0.'*
- *'De communicatie is in vergelijking met andere RES-gebieden heel goed. Prima website, toegankelijke medewerkers. Alleen het proces is heel onhandig aangepakt. Begin nu met kaarten waar wel, en waar niet. Zoals aangepakt bij bijvoorbeeld samenstellen zonering strandrecreatie.'*

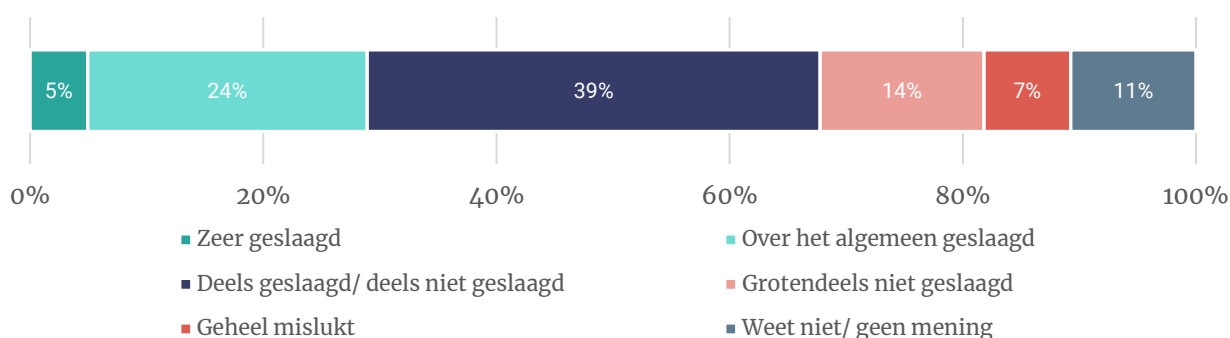
Initiatiefnemers & individuele burgers en ondernemers

- ‘Het ging te chaotisch. De antiwindschreeuwers en later de anti zonne-energie kregen alle ruimte en het ging erom om te vertellen hoeveel wind en zon er geplaatst kon worden. Later werden er zelfs kerncentrales bij gehaald.’ (een initiatiefnemer)
- Ik had nooit verwacht dat een wethouder en een RES team zoveel minachting voor reacties van burgers zouden hebben en zo niet open staan voor beter alternatieven (minder impact op omgeving en meer opbrengst) dan windturbines wat betreft de klimaattransitie.’ (een individuele burger)

Grootste deel betrokkenen beoordeelt proces als geslaagd

Het grootste deel van de betrokkenen beoordeelt het participatieproces als tenminste (deels) geslaagd. Twee op de tien beschouwen het proces als (grotendeels) mislukt.

Figuur 3.4 - In hoeverre is het participatieproces rondom de RES 1.0 in uw ogen wel of niet geslaagd? Basis: respondenten die betrokken zijn geweest bij de concept RES of RES 1.0, n=122

- *Ambtenaren en bestuurders* verschillen in de mate waarin ze het RES-proces geslaagd vinden. Bestuurders zijn vooral meer verdeeld wat ze hiervan vinden. De meningen onder hen lopen uit een van over het algemeen geslaagd, deels geslaagd en geheel mislukt. Ambtenaren zien het proces vooral als deels geslaagd/deels niet geslaagd.
- *Volksvertegenwoordigers* zijn vooral van mening dat het proces deels wel, deels niet is geslaagd. De rest van de volksvertegenwoordigers is ongeveer 50/50 verdeeld of ze het proces geslaagd vinden of juist niet.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* lijken wat positiever dan de ambtenaren, bestuurders en volksvertegenwoordigers aan te kijken tegen het proces. Het grootste deel van hen vindt het proces geslaagd of deels geslaagd dan wel deels niet geslaagd.
- *Belangenorganisaties* hebben vooral een neutrale tot positieve houding over het proces. Een klein deel van hen vindt het grotendeels niet geslaagd of mislukt.
- *Initiatiefnemers* hebben eenzelfde beeld van het proces als de personen binnen de belangenorganisaties. Slechts een klein deel van hen ziet het proces als niet geslaagd.
- *Individuele burgers en ondernemers* zijn ook redelijk positief, deze groep is vooral van mening dat het proces over het algemeen deels geslaagd is.

Verbeterpunten

De betrokkenen is naar aanleiding van het doorlopen participatie- en communicatieproces gevraagd verbeterpunten te formuleren. Hieronder staan een aantal verbeterpunten, gerangschikt naar type participant.

Ambtenaren en bestuurders

- *'Aan de voorkant duidelijkere verwachtingen scheppen bij inwoners over de gevraagde participatie. Waar kunnen zij wel en waar kunnen zij geen invloed op uitoefenen, waar staan zij en op de participatieladder en welke bestuursstijl hoort daar bij? Weten bestuurders ook dat de bestuursstijl overeen moet komen met de trede waarop burgers op de participatieladder staan?'* (een ambtenaar)
- *'Participatie moet in de context van de doelstelling worden bekeken. Dit is geslaagd, er zijn organisaties/belanghebbenden betrokken bij het opstellen van de RES. Echter miste een brede communicatiecampagne vanaf het begin, die vanuit de start context kan/kon geven aan het RES proces als uitvoering van het klimaatakkoord.'* (een ambtenaar)
- *'De inbreng van inwoners bleef minimaal, er is ook geen grote interesse in.'* (een bestuurder)
- *'Begrijpelijke doelen en resultaten aangeven die voor gewone mensen te snappen zijn.'* (een bestuurder).

Volksvertegenwoordigers

- *'Aan volksvertegenwoordigers en bewoners duidelijker aangeven wat hun rol is tijdens het "participatie moment" en wat het doel is van betreffende fase (wat wordt er bijvoorbeeld gedaan met de opbrengst van de bijeenkomst) in het gehele proces.'*
- *'Op gemeentelijk niveau werd de inbreng van het inwonersatelier, dat wel goed bezocht werd, niet vertaald naar de concept RES. En ook niet naar de RES 1.0, die er weer heel anders uitzag dan de concept RES (en daar was in het geheel niet over gecommuniceerd).'*
- *'Duidelijker aangeven wat de inbreng kan zijn en waar de besluiten worden genomen. Meer concrete informatie over scenario's. Meer echte participatie en niet alleen maar informatie uitwisselen. Verwachtingen managen. Uiteindelijk beslissen de gemeenteraden.'*

Samenwerkingspartners en stakeholders

- *'Cruciaal in elk participatieproces is: open agenda (was afwezig bij RES) en vooraf aangeven wat je achteraf met resultaten participatie doet. Anders voed je slechts het wantrouwen in de overheid. Dat is hier ook gebeurd, vrees ik.'*
- *'Betrek jongeren.'*

Belangenorganisaties

- *‘Bij het begin van het proces waren er vooral (semi-)overheden aanwezig en betrekkelijk weinig belangenorganisaties. Deze waren onvoldoende actief benaderd.’*
- *‘Burgers in een aparte sessie aan het woord laten en belangenverenigingen in een eigen sessie laten participeren. Nu was er te veel input door participanten die in mijn ogen maar een doel hadden. "alles is prima maar niet in mijn buurtje." Hun goed recht maar doet afbreuk aan de inbreng van de maatschappelijk georiënteerde deelnemers.’*
- *‘Mijn observatie van de sessies waar ik aan deel heb genomen of die ik heb voorgezeten is dat de mensen die zich interesseren in het onderwerp over het algemeen wit en hoog opgeleid zijn. Ik begreep dat er ook een sessie is gedaan met scholieren of in samenwerking met scholen. Een goed initiatief. Het lijkt me zinvol om op deze manier mensen of bepaalde doelgroepen meer te betrekken.’*
- *‘Inwoners en belangengroepen aan het begin zelf laten puzzelen. Waar wel en niet zon en wind, in plaats van werken met abstracte scenario's. Meer aandacht voor inwoners voor de hand liggende zaken, die formeel buiten de RES liggen: zon op daken, energiebesparing, woningisolatie, van het gas af. Voor inwoners gaat de energietransitie over veel meer dan zon en wind op land.’*
- *‘Betrekken van jongeren in alle fases.’*

Initiatiefnemers

- *‘Ik vond de bijeenkomsten veel te veel gericht op witte, theoretisch geschoolde mensen. Waar waren de gewone mensen van de straat? Waar waren de mensen met een andere culturele achtergrond? Waar waren de mensen met een smalle beurs? Diversiteit en inclusie waren de grote afwezigen en ontkenen. Dat moet en kan veel beter.’*
- *‘Veel belanghebbenden (o.a. raadsleden) voelen onterecht vaak te laat betrokken. In de vroege fasen hebben ze de signalen niet afdoende serieus genomen.’*
- *‘Kijk breder en stel randvoorwaarden waar mensen over mee mogen denken.’*

Individuele burgers en ondernemers

- *‘Ik ben bij één bewonersavond geweest en uit mijn gemeente weinig deelnemers. Onderzoeken hoe inwoners beter betrokken kunnen worden. Info is vaak teveel te ingewikkelde taal...’*
- *‘Luisteren naar belanghebbenden is goed, maar zijn die wel realistisch en representatief. Presenteer de boodschap: er is urgentie. Vergeet commerciële belangen en denk vanuit het algemeen nut. Er zijn technische grenzen aan haalbaarheid. Wat de betrokken burgers (luide minderheid) denken te willen is niet altijd mogelijk. Vergeet niet de stille meerderheid en de jeugd die wordt opgepadeld met de keuzes van nu. De laatste groep is helaas onvoldoende activistisch om een punt te maken en is lastig te bereiken.’*

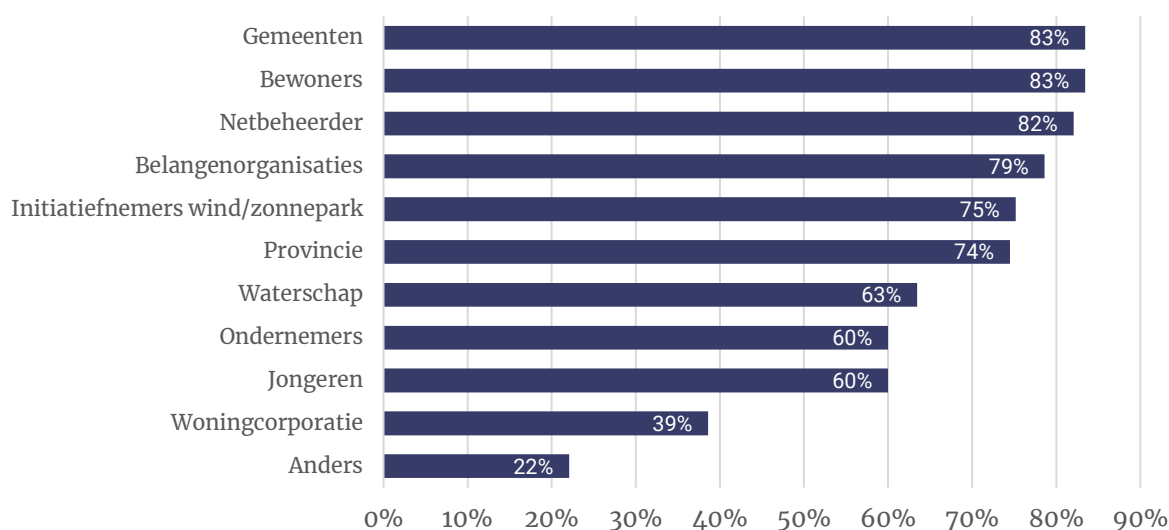

3.2 Verwachtingen over de het vervolg van de participatie rond de RES

Dezelfde partijen moeten ook in het vervolg betrokken worden

De betrokkenen in het RES-proces zien zowel gemeenten, bewoners, netbeheerders als belangenorganisaties als belangrijke partijen die betrokken moeten worden bij het proces van de RES 2.0 en het vervolgtraject, namelijk het uitwerken en aanscherpen van de plannen. Daarnaast zien ze waterschappen, ondernemers en jongeren als belangrijke partijen bij het proces rondom de RES 2.0 en het vervolg.

Figuur 3.5 – Welke partijen moeten volgens u betrokken worden bij de volgende fase in de RES? Basis: alle respondenten, n=146, meerdere antwoorden mogelijk

Een vijfde van de betrokkenen (22%) noemt een andere partij. Deze zijn onder andere:

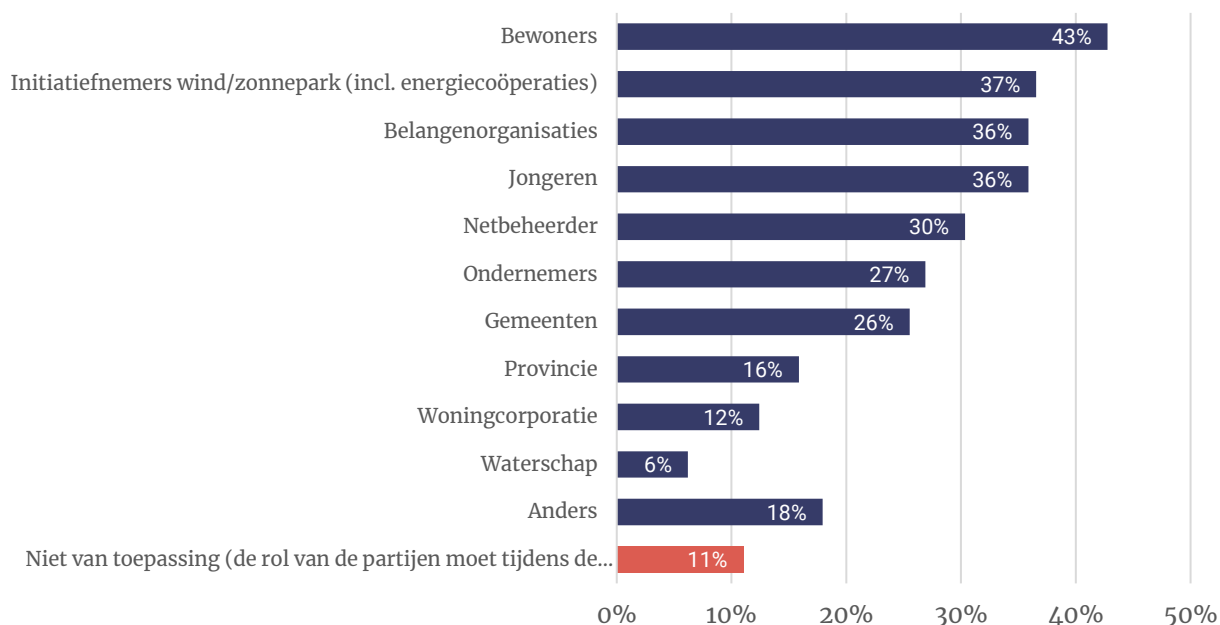
- ‘Bewonersorganisaties zoals wijkraden, wijk-duurzaamheidsgroepen, organisaties.’
- ‘Alle belanghebbenden, inclusief een representatieve vertegenwoordiging van lage inkomensgroepen.’
- ‘Bewoners belangengroeperingen.’
- ‘Boeren en eigenaren grond in buitengebieden.’
- ‘Buurthuizen, buurtraden, wijkraden, lage inkomens groepen, lokale natuurorganisaties.’
- ‘Kennisinstanties, expertise centra.’
- ‘Rijksoverheid.’
- ‘Tegenstanders van wind op land.’

- *Ambtenaren* hechten de meeste waarde aan het betrekken van de netbeheerder (92%), bewoners (90%) en belangenorganisaties. Bestuurders vinden vooral gemeenten en bewoners (88%) belangrijk, gevolgd door provincie, belangenorganisaties en initiatiefnemers van wind- en zonneparken (75%).
- *Volksvertegenwoordigers* zien het liefst dat gemeenten en bewoners betrokken worden, gevolgd door de provincie.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* zijn wat verdeelder in welke groepen ze belangrijk vinden. Zij hechten vooral waarde aan betrokkenheid van gemeenten, de netbeheerder, initiatiefnemers van wind/zonneparken bewoners én ondernemers (89%). Op het vlak van het belang van ondernemers onderscheiden ze zich van de rest van de betrokkenen.
- *Belangenorganisaties* benoemen vooral zichzelf als de partijen die (weer) betrokken moeten worden in het vervolg (88%), gevolgd door bewoners (85%) en de netbeheerder (81%).
- *Initiatiefnemers* vinden vooral een verscheidenheid aan partijen belangrijk, van overheidsinstanties (gemeenten, provincie) tot ondernemers en bewoners.
- *Individuele burgers en ondernemers* vinden vooral de belangenorganisaties, initiatiefnemers en bewoners belangrijk in het vervolgtraject.

Betrokkenen willen grotere rol voor bewoners in het vervolgtraject van de RES

Betrokkenen zien voornamelijk een grotere rol weggelegd voor bewoners tijdens de RES 2.0. Verder moeten volgens hen initiatiefnemers van wind- en zonneparken, belangenorganisaties en jongeren een grotere rol moeten krijgen. Een kleiner deel noemt gemeenten, provincie, waterschappen en woningcorporaties.

Figuur 3.6 – Welke partijen moeten volgens u een grotere rol krijgen? Basis: alle respondenten n=146, meerdere antwoorden mogelijk

Bijna twee op de tien (18%) van de betrokkenen hebben aangegeven dat in de toekomst nog andere dan bovengenoemde partijen een grote rol zouden moeten krijgen tijdens de RES. Men noemt onder meer:

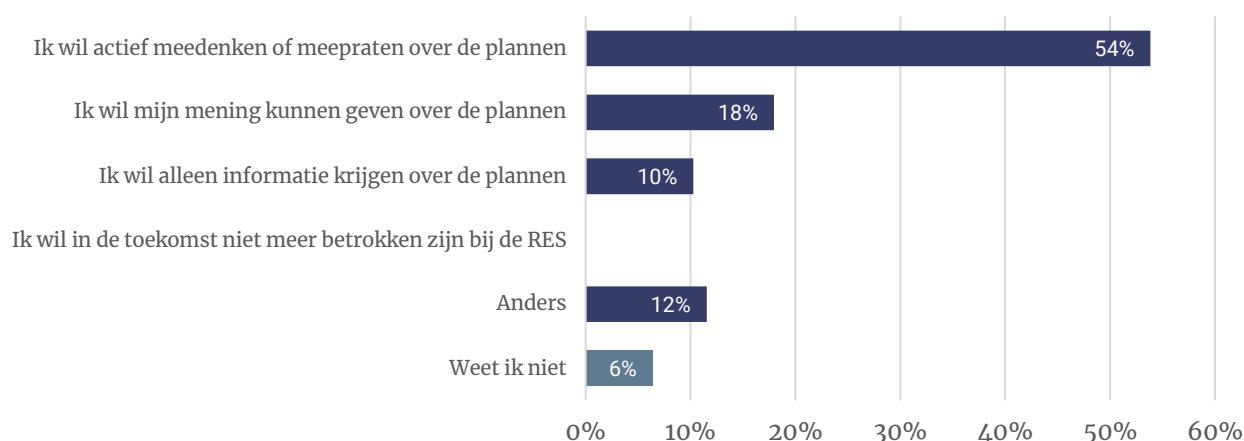

- ‘Andere bewonersorganisaties zoals wijkraden, wijk-duurzaamheidsgroepen, organisaties voor specifieke natuurdoelen, buurthuizen, etc.’
- ‘Boeren en andere grondeigenaren buitengebied.’
- ‘De mensen met een andere culturele achtergrond, de mensen met een smalle beurs, vertegenwoordigers van de verschillende natuurorganisaties.’
- ‘Innovatieve bedrijven.’
- ‘Natuurontwikkeling, vergroenen is een centrale uitdaging in de klimaatopgave.’
- ‘Participatie Coalitie. Jongeren. Buurt-, dorps- en wijkraden.’
- Ambtenaren en bestuurders zien beiden een grotere rol voor bewoners in het vervolgtraject. Ambtenaren willen ook dat initiatiefnemers een grotere rol krijgen.
- Volksvertegenwoordigers vinden dat de gemeenten en de bewoners een grotere rol moeten krijgen tijdens de RES 2.0.
- Samenwerkingspartners en stakeholders willen vooral dat de netbeheerder, woningcorporaties en ondernemers een grotere rol krijgen.
- Belangenorganisaties vinden dat zij zelf tijdens de RES 2.0 een grotere rol moeten krijgen, daarnaast noemen ze ook bewoners en jongeren als twee groepen die meer betrokken moeten worden bij de RES 2.0.
- Initiatiefnemers vinden dat er een grotere rol moet zijn voor henzelf en voor ondernemers tijdens de RES 2.0.
- Individuele burgers en ondernemers vinden dat belangenorganisaties, bewoners en jongeren een groter rol moeten krijgen.

Meeste betrokkenen willen bij het vervolg van de RES een actieve rol

De betrokkenen vanuit de provincie, gemeente en waterschappen zullen zeker een rol hebben in de RES 2.0. Bij de overige betrokkenen ligt dat voor de hand, maar is nog geen vanzelfsprekendheid. Hen is gevraagd hoe zij in de toekomst graag betrokken zouden willen worden bij de RES. Ruim de helft van de betrokkenen wil in de toekomst graag actief meedenken of meepraten over de plannen van de RES 2.0. Geen van de betrokkenen willen in de toekomst niet meer betrokken zijn.

Figuur 3.7 – Hoe zou u/uw organisatie in de toekomst het liefst betrokken willen worden bij de RES 2.0?
 Basis: respondenten die niet vallen onder een overheidsorganisatie, n=78, maar één antwoord mogelijk

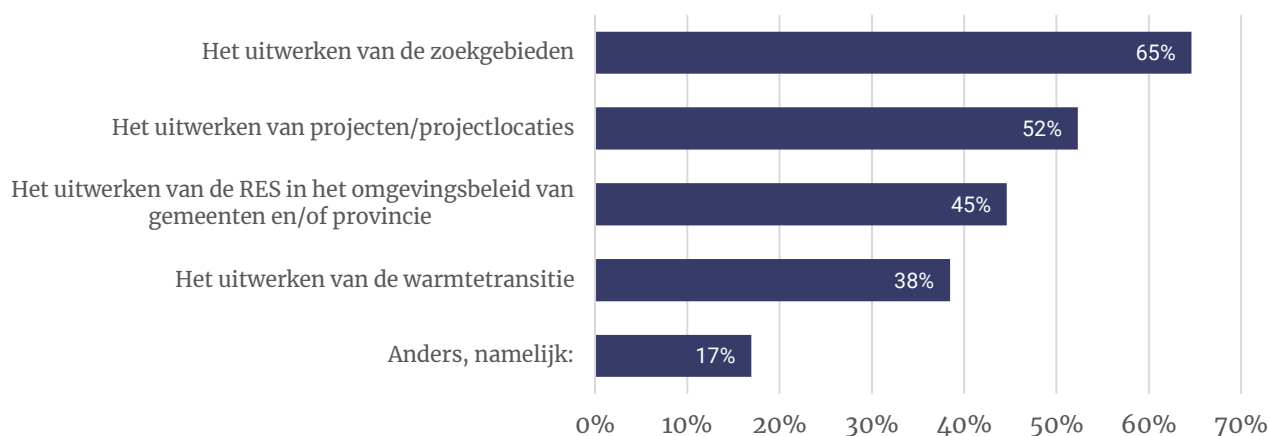

- *Samenwerkingspartners en stakeholders* zijn meer verdeeld. En deel van hen wil alleen informatie krijgen over de plannen, terwijl een even groot deel actief mee wil denken en praten.
- *Belangenorganisaties* willen voornamelijk actief meedenken of meepraten over de plannen van de RES 2.0.
- *Initiatiefnemers* willen ook het liefst actief meedenken of meepraten.
- *Individuele burgers en ondernemers* hebben dezelfde behoefte.

Betrokkenen willen vooral meehelpen met het uitwerken van zoekgebieden

Betrokkenen die ook in toekomst betrokken willen worden, willen vooral meehelpen met het uitwerken van zoekgebieden. Ongeveer de helft wil betrokken zijn door projecten of projectlocaties uit te werken.

Figuur 3.8 – Bij welke thema's zou u/uw organisatie in de toekomst betrokken willen worden? Basis: respondenten die niet vallen onder een overheidsorganisatie n=65, meerdere antwoorden mogelijk

Bijna twee op de tien (17%) betrokkenen willen in de toekomst bij andere thema's betrokken worden. Hieronder staan een aantal voorbeelden van deze thema's:

- *'Bij onderzoek naar alternatieven met respect voor leefomgeving en betere opbrengst voor de klimaattransitie.'*
- *'Het integreren van de energietransitie in de transitie naar een circulaire samenleving.'*
- *'Het ontwerpen en begeleiden van bewonersparticipatie opgaven in projecten en uitvoeringsprogramma en RES2.0.'*
- *'Lokaal eigendom, inpassing landschap, natuur inclusieve energietransitie.'*
- *'Uitwerken energietransitie. Is meer dan zon en wind. Bijvoorbeeld opslag en systeemintegratie is van belang.'*
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* willen meehelpen bij het uitwerken van projecten en projectlocaties, maar ook bij het uitwerken van de warmtetransitie.
- *Belangenorganisaties* hebben met name interesse in het uitwerken van de zoekgebieden, maar ook in het uitwerken van de RES in het omgevingsbeleid en het uitwerken van projecten en projectlocaties.
- *Initiatiefnemers* zien vooral een rol voor hen weggelegd bij het uitwerken van de projecten.

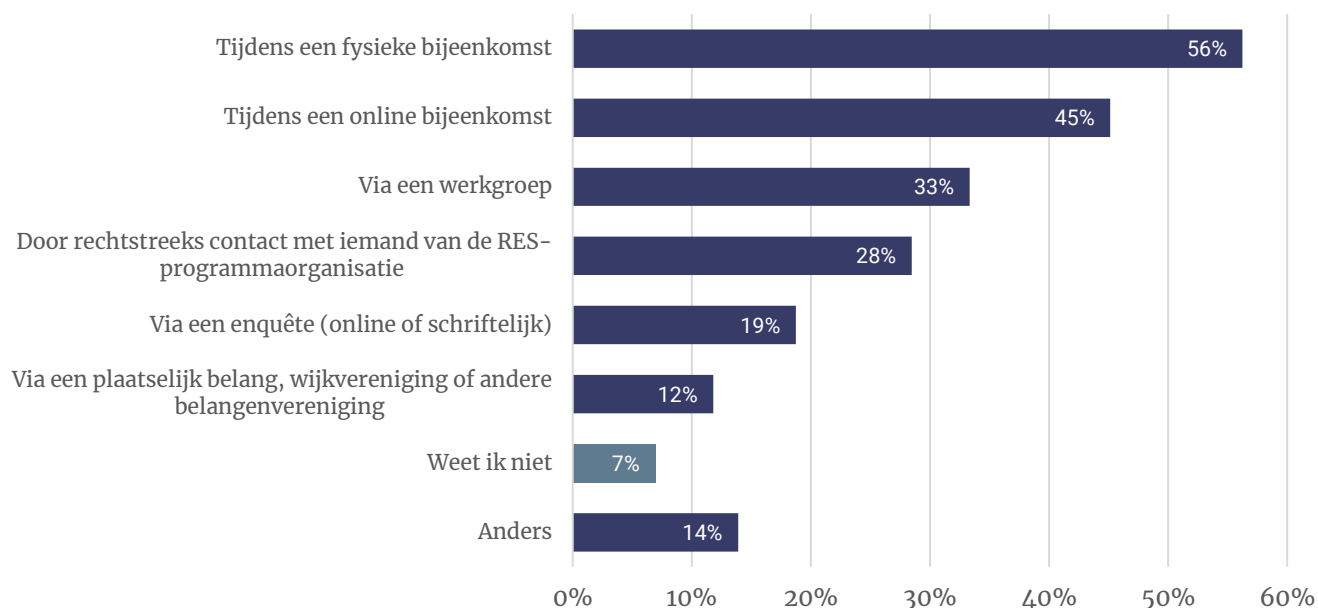

- *Individuele burgers en ondernemers* zijn verdeeld over waar ze betrokken willen worden. Sommigen willen betrokken worden bij het uitwerken van de zoekgebieden, of bij het uitwerken van de warmtetransitie. Een ander deel wil juist graag bij het uitwerken van de RES in het omgevingsbeleid van de gemeenten en/of provincies betrokken zijn.

Betrokkenen zien het meeste in online en fysieke bijeenkomsten

De meeste betrokkenen willen het liefst meedenken en deelnemen in de vorm van een fysieke of online bijeenkomsten.

Figuur 3.9 – Op welke manier wilt u het liefst meedenken/deelnemen aan het vervolg van de RES? Basis: alle respondenten n=145

Ruim een op de tien (14%) wil via een andere manier meedenken of deelnemen:

- *‘Eigen bijeenkomsten organiseren.’*
- *‘Geïnformeerd blijven en af en toe als buurtregio's afspreken om plannen te delen.’*
- *‘Ik lever desgevraagd mijn input via VEINH.’*
- *Ambtenaren* willen het liefst meedenken door middel van online bijeenkomsten, *bestuurders* zien meer in fysieke bijeenkomsten om zo mee te denken aan de RES 2.0.
- *Volksvertegenwoordigers* geven voornamelijk de voorkeur aan zowel fysieke als online bijeenkomsten.
- *Samenwerkingspartners en stakeholders* vinden het vooral lastig in te schatten hoe ze mee willen denken, het grootste deel van hen weet dit niet. De personen die dit wel weten, doen dit het liefst via een fysieke bijeenkomst.
- *Belangenorganisaties* denken het liefst mee via een fysieke bijeenkomst.
- *Initiatiefnemers* willen het liefst meedenken via een werkgroep of door rechtstreeks contact met iemand van de RES-programmaorganisatie.
- *Individuele burgers en ondernemers* willen voornamelijk deelnemen via fysieke bijeenkomsten.

4 Bekendheid van de RES onder inwoners

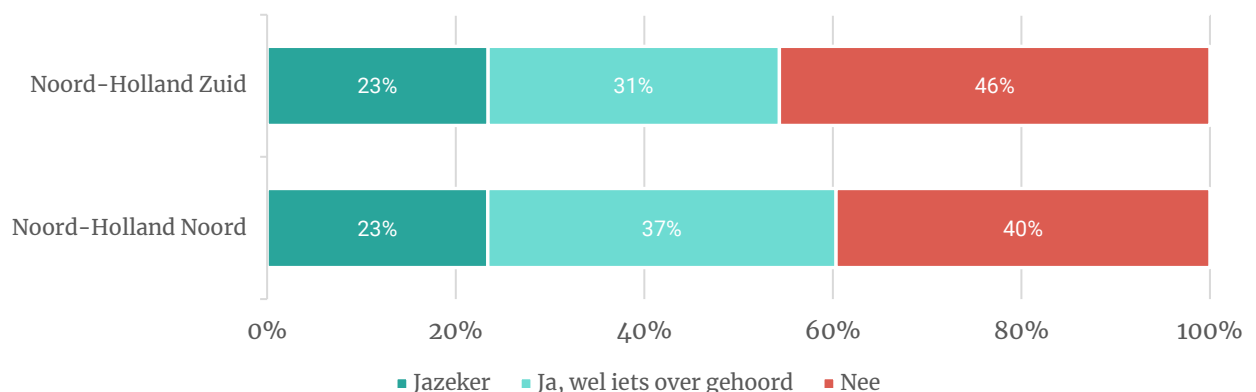
In dit hoofdstuk staan de inwoners van de twee Noord-Hollandse energieregio's centraal. Ten eerste is gekeken naar de algemene bekendheid van RES en het aanwijzen van de inwoners zoekgebieden (paragraaf 4.1). Daarna richt de aandacht zich op de mate waarin inwoners zich betrokken voelen (paragraaf 4.2) en de ontvangen informatie en informatie-zoekgedrag van inwoners (paragraaf 4.3). In paragraaf 4.4 komt de interesse in deelname aan het vervolgtraject aan de orde. Bij het presenteren van de uitkomsten maken we - daar waar relevant - onderscheid tussen verschillende bevolkingscategorieën. Verder kijken we naar het verband tussen de ervaringen met de RES en de meer algemene bekendheid van de energietransitie en interesse in duurzame energie.

4.1 Algemene bekendheid

Ruim de helft van de inwoners heeft (iets) gehoord over de zoekgebieden

Inwoners van Noord-Holland zijn gevraagd naar hun bekendheid met zoekgebieden voor zonneweides en windmolens. Meer dan de helft van de inwoners is er in meerdere of mindere mate van op de hoogte dat er zoekgebieden zijn aangewezen. Het merendeel van hen zegt dat men er iets over heeft gehoord en bijna een kwart (23%) zegt met zekerheid hiervan te weten. Iets minder dan de helft weet niet van het aanwijzen van zoekgebieden.

Figuur 4.1 – Wist u dat in uw regio zoekgebieden voor zonneweides en windmolens zijn aangewezen?
n=3.331

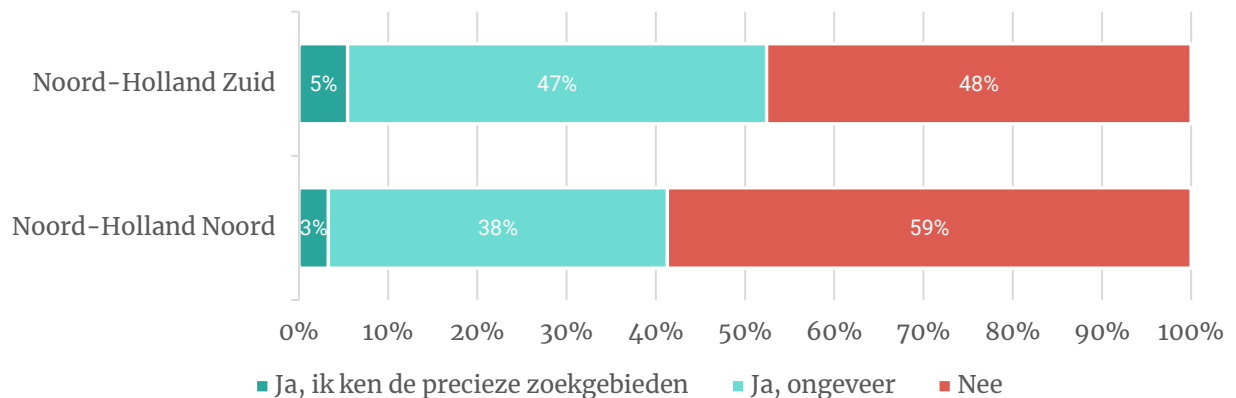
Bekendheid van zoekgebieden het grootst onder ouderen

Vooraf inwoners van 65 jaar en ouder hebben gehoord van het aanwijzen van zoekgebieden (64%). Het verschil in bekendheid tussen hoog- en laagopgeleiden is niet erg groot: resp. 57 en 51 procent. Inwoners die bekend zijn met de energietransitie en geïnteresseerd zijn in duurzame energie, zijn er ook beter van op de hoogte dat er in hun regio zoekgebieden zijn aangewezen.

Een op de vier inwoners zegt de vastgestelde zoekgebieden (ongeveer) te kennen

Van de inwoners die iets hebben gehoord over het aanwijzen van zoekgebieden in hun regio, weet ongeveer de helft welke zoekgebieden de gemeenteraden hebben vastgesteld. In Noord-Holland Zuid is dat net iets meer dan de helft (52%) en in Noord-Holland Noord minder dan de helft (41%). Gerelateerd aan de totale bevolking komt dit neer op ongeveer een op de vier inwoners die ongeveer of precies weet welke zoekgebieden de gemeenteraden hebben vastgesteld.

Figuur 4.2 – Weet u welke zoekgebieden voor zonneweides en windmolens de gemeenteraden hebben vastgesteld? Basis: inwoners die weten dat er zoekgebieden zijn aangewezen in hun regio, n=1.972

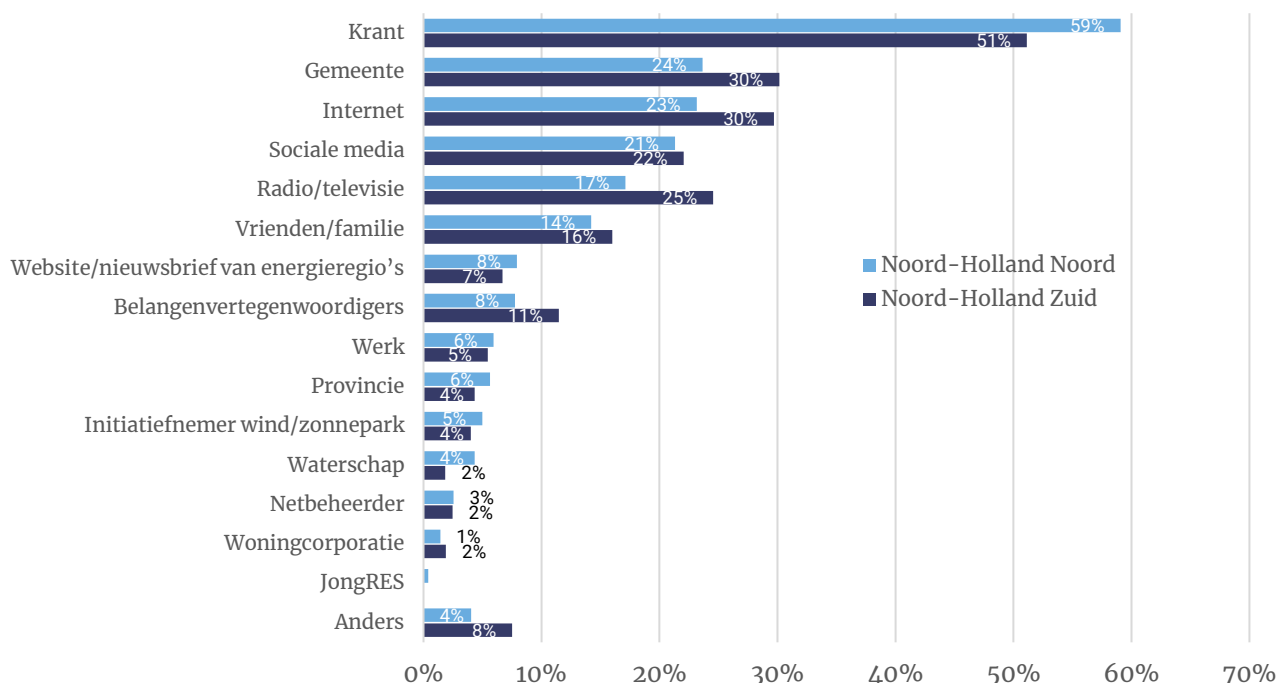
Verschillen tussen bevolkingscategorieën zijn niet groot

Inwoners van 25 tot 45 jaar zijn iets beter op de hoogte van de vastgestelde zoekgebieden dan de overige leeftijdsgroepen. Verder zijn ook op dit punt de verschillen naar opleidingsniveau gering. Inwoners die bekend zijn met de energietransitie en interesse hebben in duurzame energie weten beter welke zoekgebieden er zijn aangewezen dan inwoners bij wie de bekendheid en interesse lager ligt.

Inwoners hebben vooral via de krant over de zoekgebieden gehoord

Inwoners die weten dat er zoekgebieden zijn aangewezen zijn gevraagd hoe ze over de zoekgebieden en windmolens hebben gehoord. In zowel de energieregio Noord-Holland Noord alsook Noord-Holland Zuid hebben de meeste inwoners via de krant over de zoekgebieden gehoord. Informatie van de gemeente en bronnen op internet maken voor beide regio's de top drie compleet. Informatie vanuit de energieregio's wordt door een op de veertien inwoners die iets over de zoekgebieden hebben gehoord genoemd als informatiebron.

Figuur 4.3 – Hoe heeft u over de zoekgebieden voor zonneweides en windmolens gehoord? Basis: inwoners die weten dat er zoekgebieden zijn aangewezen in hun regio n=1.972, meerdere antwoorden mogelijk

Gemeenten bereiken verschillende lagen van de samenleving met informatie over zoekgebieden

Met name voor ouderen was de krant een belangrijke informatiebron wat betreft het nieuws over de zoekgebieden. Van de 65-plussers die hierover iets hebben gehoord, zegt 72 procent hierover iets in de krant te hebben gelezen. Jongeren (18-27 jaar) hebben vaker via het internet of sociale media over de zoekgebieden gehoord. Laag opgeleiden hebben wat minder vaak van de zoekgebieden gehoord via internet (19%) dan middelbaar (26%) en hoog opgeleiden (29%). Het belang van de gemeente als informatiebron laten enkele (kleine) verschillen zien naar opleidingsniveau. Minder dan een kwart van de laag- en middelbaar opgeleiden noemt de gemeente als informatiebron. Bij hoogopgeleiden ligt dat net boven de 30 procent. Er is geen verschil in het bereik van de gemeenten bij enerzijds inwoners die al interesse hadden in de energietransitie, en anderzijds inwoners die hier minder bekend mee zijn of interesse in hebben. Er is ook geen verschil naar leeftijd in de mate waarin ze via de gemeente over zoekgebieden hebben gehoord.

Ruim een op de zeven inwoners wist dat men mening kon geven over zoekgebieden

Onderstaande tabel laat zien in hoeverre inwoners van Noord-Holland bekend zijn met de zoekgebieden en wisten dat ze daarover hun mening konden geven. Ruim vier op de tien inwoners wisten niet dat er zoekgebieden in hun regio zijn aangewezen en dus ook niet dat men daar eventueel over had kunnen meepraten. Ongeveer een op de zeven (14%) inwoners wist wel dat inwoners hun meningen konden geven over de aanwijzing van zoekgebieden.

Tabel 4.1 - Bekend met zoekgebieden en geven van mening n=3.331

	totaal
Weet dat er zoekgebieden zijn aangewezen én dat men daarover mening kon geven	14%
Weet dat er zoekgebieden zijn aangewezen, maar niet dat men daarover mening kon geven	42%
Weet niet dat er zoekgebieden zijn aangewezen	44%
Totaal	100%

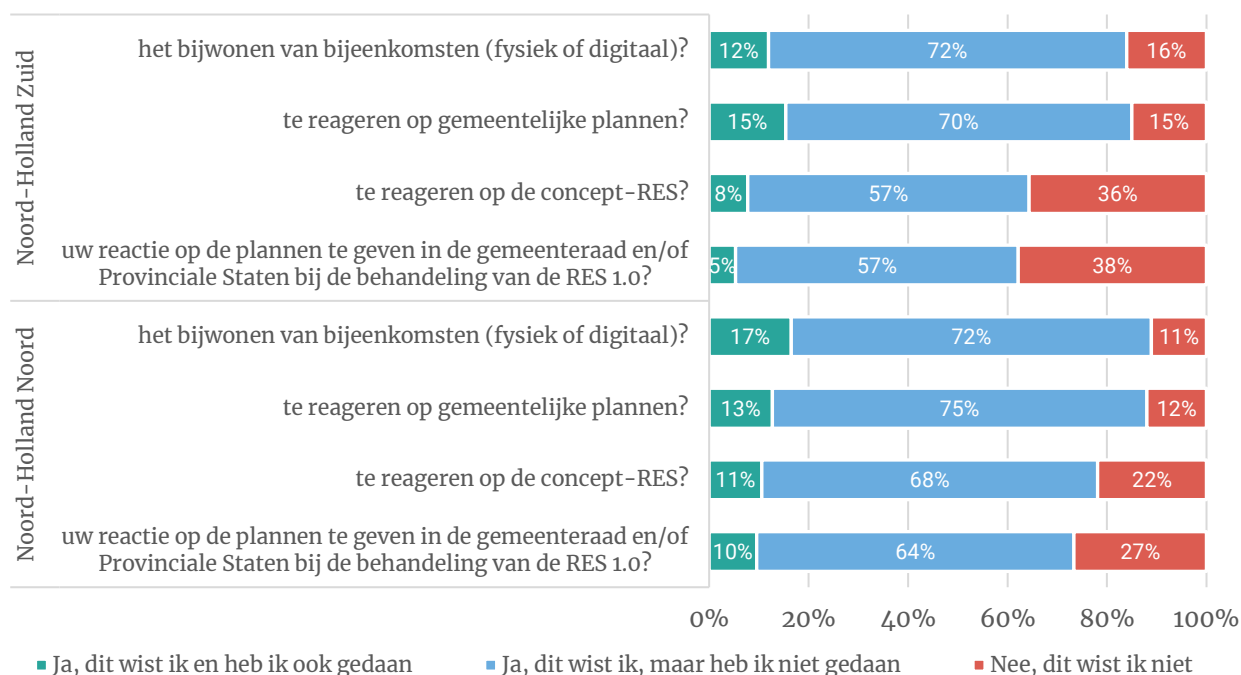
Meerderheid inwoners die niet wisten dat ze hun mening konden geven, zegt achteraf hieraan wel behoefte te hebben gehad

Hierboven is naar voren gekomen dat 42 procent van de inwoners wel had gehoord over het aanwijzen van zoekgebieden, maar niet dat men daarover een mening kon geven. Van deze groep had ruim de helft hier wel behoefte gehad, als ze hadden geweten dat die mogelijkheid er was. Dit geldt overigens in minder sterke mate voor jongeren. Op dit punt zijn er echter geen noemenswaardige verschillen naar opleidingsniveau. Inwoners die niet zo bekend zijn met de energietransitie en/of daarin niet zo veel interesse hebben, hadden achteraf gezien minder behoefte om hun mening te geven over de zoekgebieden.

Meerderheid inwoners die wel wist dat ze hun mening konden geven, heeft dit niet gedaan

Aan de inwoners die wisten dat ze hun mening konden geven over de zoekgebieden (14% van de totale bevolking) is gevraagd of ze wisten op welke manieren dit kon, en of ze dit ook gedaan hebben. Zowel in Noord-Holland Noord als in Noord-Holland Zuid wist meer dan de helft van de inwoners dat ze hun mening op verschillende manieren konden geven, maar heeft dit niet gedaan. Wanneer inwoners wel hun mening gaven, deden ze dit door het bijwonen van bijeenkomsten en door te reageren op gemeentelijke plannen. Het reageren op de concept-RES en reactie geven op plannen in de gemeenteraad/Provinciale Staten bij behandeling van de RES 1.0 is minder bekend bij inwoners. Dit geldt vooral voor inwoners van Noord-Holland Zuid.

Figuur 4.4 – Wist u dat u uw mening kon geven door:...? Basis: inwoners die wel wisten dat ze hun mening konden geven over het aanwijzen van zoekgebieden n= 498

Vooraf oudere inwoners wisten hoe ze hun mening konden geven en hebben dit ook gedaan

Vooraf oudere inwoners (65 jaar en ouder) wisten van de verschillende manieren waarop ze hun mening konden geven, en hebben hier ook gebruik van gemaakt. Jongere inwoners (tussen de 18 en 27 jaar) waren het minst op de hoogte van de verschillende mogelijkheden om hun mening te geven.

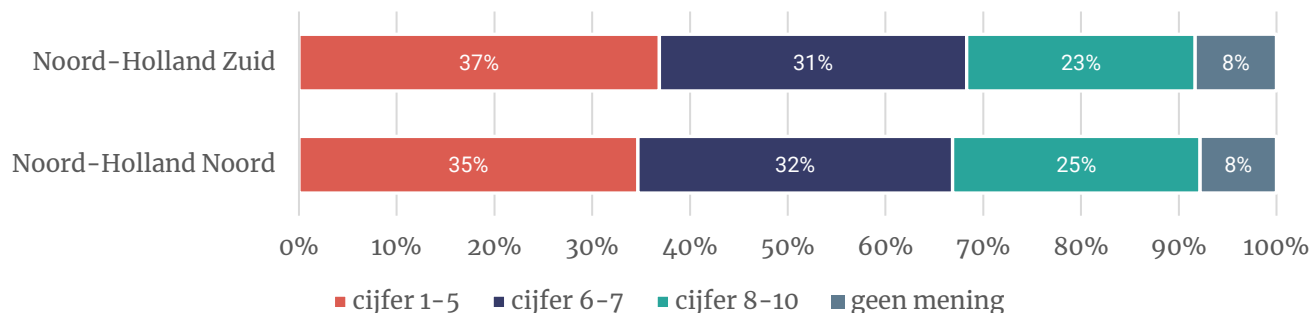
Binnen de groep inwoners die op de hoogte was van de verschillende manieren waarop ze hun mening konden geven, springen ook laagopgeleiden er uit. Zij lijken meer dan de middelbaar en hoogopgeleiden op de hoogte te zijn van ‘de mogelijkheid om een reactie te geven op de plannen in de gemeenteraad en/of Provinciale Staten’. Laag opgeleiden hebben wel net iets minder vaak de stap gezet naar actieve deelname. Het gaat bij deze uitsplitsing echter om kleine groepen respondenten en daarmee zijn deze uitkomsten indicatief.

4.2 Gevoel van betrokkenheid

Gevoel van betrokkenheid bij de RES

Inwoners hebben op een schaal van 1 tot en met 10 aan kunnen geven hoe sterk zij zich betrokken voelen bij de RES. Ruim één op de drie inwoners van Noord-Holland geeft de eigen betrokkenheid een onvoldoende (cijfer 1 t/m 5). Gemiddeld geven inwoners hun betrokkenheid een 5,6. Ruim de helft van de inwoners geeft zichzelf op dit punt een 6 of hoger.

Figuur 4.5 – Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe sterk u zich betrokken voelt bij de RES: het plan voor het opwekken van duurzame energie in uw nabije omgeving? Basis: alle inwoners n=3.323

Oudere inwoners voelen zich meer betrokken bij de RES

Voorals oudere inwoners voelen zich sterker betrokken bij de RES, in vergelijking met jongere inwoners. Inwoners van 65 jaar en ouder beoordelen hun eigen betrokkenheid met een 6,8. Jongeren tussen de 18 en 27 jaar geven zichzelf gemiddeld een 4,2. Bij laagopgeleiden ligt het gemiddelde cijfer op 6,1 ten opzichte van een 5,6 bij hoog opgeleiden en een 5,5 bij middelbaar opgeleiden. Vooral inwoners die bekend zijn met de energietransitie en interesse hebben in duurzame energie, voelen zich (logischerwijs) meer betrokken bij de RES. Inwoners die niet zo bekend zijn met de energietransitie of niet zo geïnteresseerd zijn in duurzame energie geven hun betrokkenheid een onvoldoende.

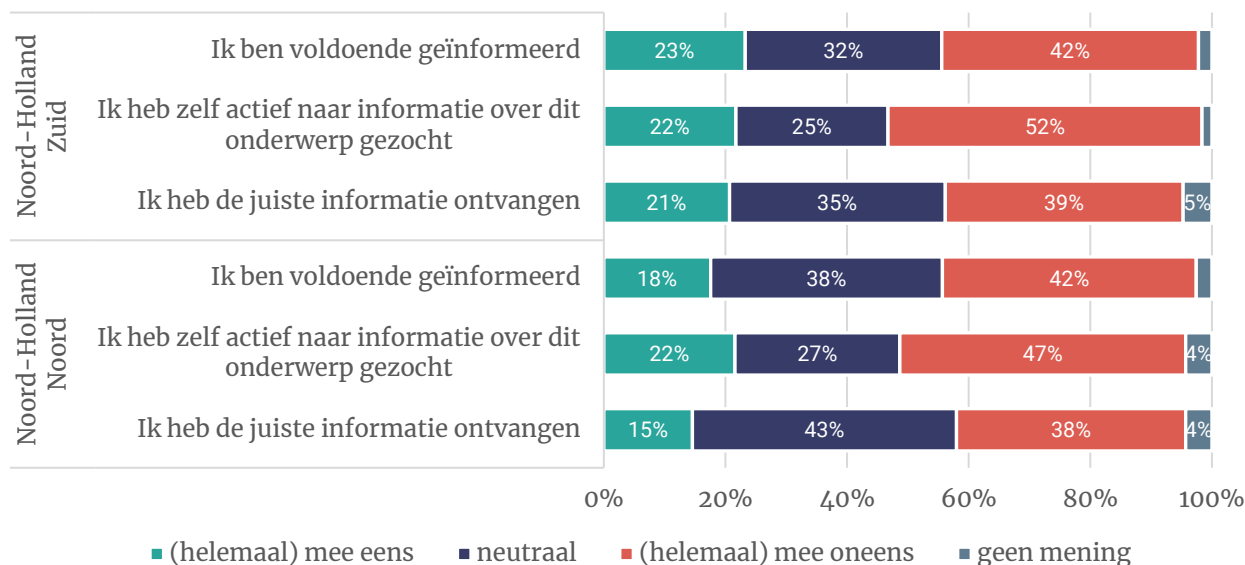
4.3 Ontvangen van informatie en informatie-zoekgedrag

Aan inwoners die weten dat in hun regio zoekgebieden voor zonneweides en windmolens zijn aangewezen, is een aantal stellingen voorgelegd. Deze gaan over het ontvangen en zoeken van informatie over de zoekgebieden.

In Noord-Holland Noord vinden bijna twee op de tien inwoners (18%), dat zij voldoende geïnformeerd werden over het aanwijzen van deze zoekgebieden. Een kleiner deel (15%) vindt dat ze ook de juiste informatie hebben ontvangen. In Noord-Holland Zuid vindt bijna een kwart (23%) van de inwoners dat zij voldoende geïnformeerd zijn. Een bijna even groot deel (22%) vindt ook dat ze de juiste informatie hebben ontvangen. De inwoners van de twee regio's verschillen significant naar het gevoel voldoende geïnformeerd te zijn en de mate waarin ze de juiste informatie hebben ontvangen. Inwoners uit Noord-Holland Zuid zijn hier meer tevreden over dan uit Noord-Holland Noord. In beide regio's hebben circa een op de vijf inwoners (22%) zelf actief naar informatie over dit onderwerp gezocht.

Figuur 4.6 – In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen? Deze gaan over de informatie rondom het aanwijzen van zoekgebieden voor zonneweides en windmolens. Basis: inwoners die weten dat in hun regio zoekgebieden voor zonneweides en windmolens zijn aangewezen n=1.971

Inwoners verschillen niet in de mate waarin ze vinden voldoende geïnformeerd te zijn

Er is geen verschil tussen leeftijd en de mening over de mate waarin ze geïnformeerd zijn. Jongere inwoners (tussen de 18 en 27 jaar) hebben wel meer het idee dat ze de juiste informatie hebben ontvangen in vergelijking tot oudere inwoners. Jongeren blijken minder actief naar informatie te zoeken dan oudere inwoners.

Er zijn kleine verschillen naar opleidingsniveau zijn. Deze komen vooral naar voren in Noord-Holland Noord. In deze regio heeft 14 procent van de laag opgeleiden actief naar informatie gezocht; onder de hoogopgeleiden is dit een kwart.

Er is vervolgens gevraagd of men hun antwoorden op bovenstaande stellingen zouden kunnen toelichten. Hieronder is een selectie weergegeven van enkele antwoorden van inwoners uit Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid.

Noord-Holland Noord

- Ben zeker geïnteresseerd, maar volg de informatie via TV, de krant, en regionaal via het huis- aan- huis blaadje. Ben er niet constant mee bezig.
- Gemeente heeft plannen nog niet uitgewerkt.
- Genoeg informatie via de gemeente gehad om mee te doen. Eerste keer nog bij elkaar in de Binding (gem Langedijk).

Noord-Holland Zuid

- Alleen informatie gezien in weekbladen. Lees landelijke krant, geen regionaal dagblad. Over zo'n belangrijk onderwerp zou huis aan huis info beschikbaar moeten zijn.
- Gebieden liggen niet bij mij in de buurt, dus niet zo relevant voor mij.
- Geen berichten over ontvangen totdat het gebied bij Weesp was aangewezen als mogelijke locatie voor windmolens

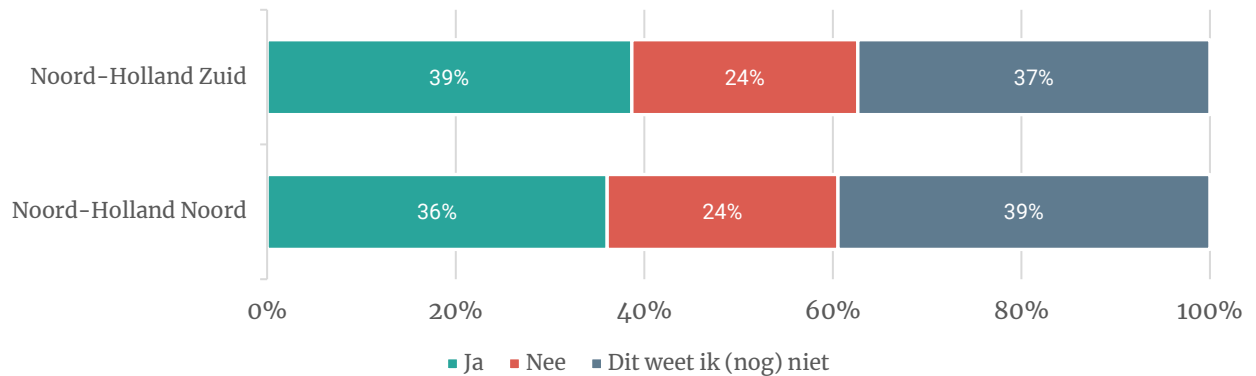
4.4 Betrokkenheid bij vervolgtraject

Ruim een derde wil betrokken worden bij bepalen van locaties voor opwekken duurzame energie

Ruim een derde van de inwoners van Noord-Holland wil in de toekomst graag betrokken worden bij het bepalen van de exacte locaties voor het opwekken van duurzame energie. Twee derde van hen (22% van alle geënquêteerden) heeft zijn/haar emailadres gegeven om over het vervolg te kunnen worden geïnformeerd.

Figuur 4.7 –Wilt u in de toekomst betrokken worden bij het bepalen van de exacte locaties voor het opwekken van duurzame energie? n=3.331

Vooral inwoners die al kennis en/of interesse hebben in duurzame energie willen worden betrokken

Er zijn geen verschillen naar leeftijd of inwoners betrokken willen worden in het vervolg proces. Vooral hoogopgeleiden weten zeker dat ze in de toekomst betrokken willen worden. Vier op de tien willen dit, in vergelijking tot drie op de tien laag en middelbaar opgeleiden.

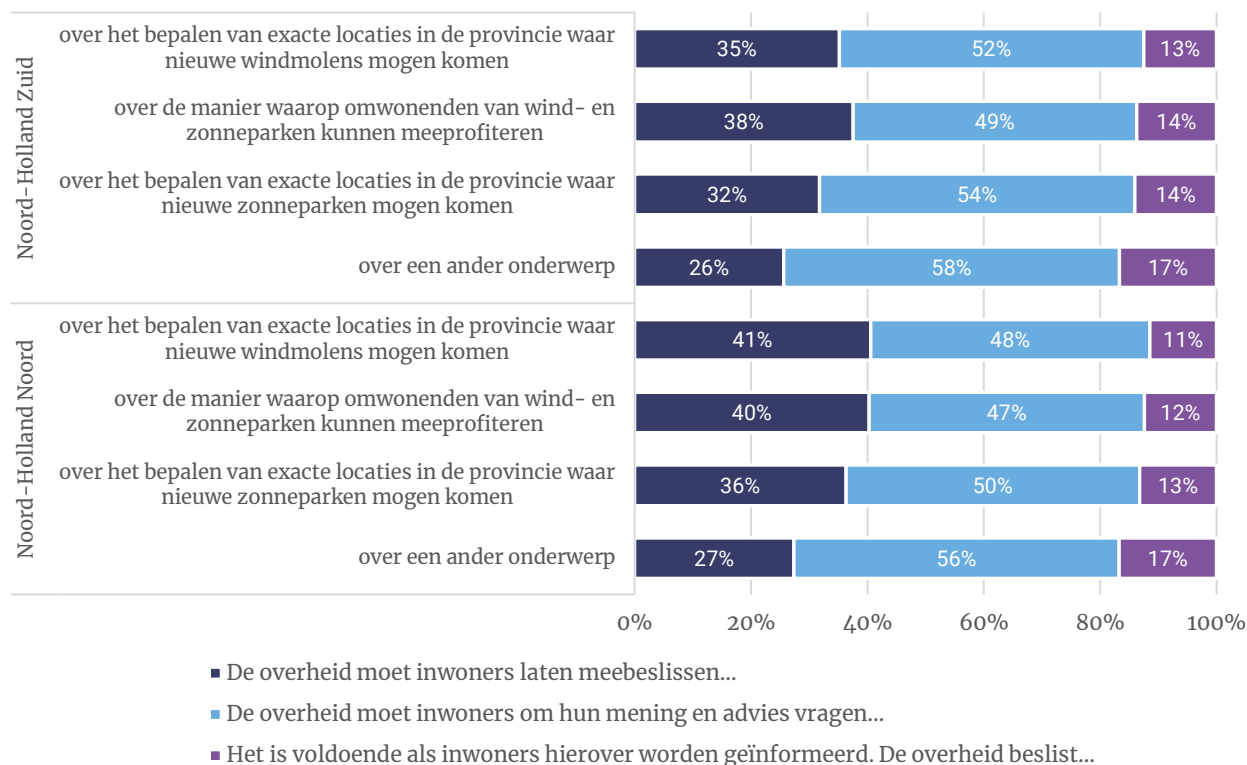
De betrokkenheid is het hoogst bij inwoners die interesse hebben in duurzame energie, en die bekend zijn met de energietransitie. Van de personen die minder bekend zijn met de energietransitie is een groot deel nog niet zeker of ze deel willen nemen aan het vervolg. Vooral personen die weinig interesse hebben in duurzame energie, hebben geen behoefte om mee te denken.

Meerderheid van inwoners vindt dat de overheid burgers minimaal moet laten adviseren; een derde vindt dat burgers moeten meebeslissen

Ruim 80 procent van de inwoners vindt dat de overheid inwoners moet laten meebeslissen of op zijn minst om hun mening of advies moet vragen wanneer het gaat om het opwekken van duurzame energie. Zo vinden twee op de vijf inwoners van de energieregio Noord-Holland Noord dat de overheid inwoners moet laten meebeslissen over het bepalen van exacte locaties in de provincie waar nieuwe windmolens mogen komen. Daarnaast is bijna de helft van de inwoners van mening dat de overheid inwoners hierover hun mening en advies moet vragen.

In de energieregio Noord-Holland Zuid zijn bijna vier op de tien inwoners van mening dat de overheid inwoners moet laten meebeslissen over de manier waarop omwonenden van wind- en zonneparken kunnen meeprofiteren. Ongeveer de helft van de inwoners vindt dat de overheid op zijn minst om hun mening en advies moet vragen.

Figuur 4.8 – Hoe vindt u dat de overheid inwoners moet betrekken bij de volgende onderwerpen? U vindt dat de overheid inwoners bij een ander onderwerp moet betrekken, kunt u toelichten welk onderwerp dat volgens u is? n=3.331

Inwoners verschillen in de manieren waarop ze betrokken willen worden

In vergelijking met andere leeftijdsgroepen willen 65-plussers vaker meebeslissen over verschillende onderwerpen, terwijl 65-minners juist meer om advies gevraagd willen worden. Hoopopgeleiden vinden dat de overheid inwoners voornamelijk om hun mening en advies moet vragen bij de verschillende onderwerpen. Laagopgeleiden willen vaker meebeslissen over de exacte locaties waar nieuwe windmolens/zonneparken mogen komen en hoe inwoners hiervan mee kunnen profiteren.

Inwoners die helemaal niet geïnteresseerd zijn in duurzame energie willen voornamelijk dat de overheid inwoners laat meebeslissen op alle drie de aspecten. Inwoners met veel interesse in duurzame energie zien meer heil in dat inwoners om hun mening of advies worden gevraagd.

Betrekken van inwoners bij andere onderwerpen

Ongeveer vier op de vijf inwoners vinden dat de overheid inwoners ook over andere onderwerpen moet laten mee beslissen, om mening en advies vragen of informeren. Ongeveer twee op de vijf inwoners gaf in een open antwoord toelichting bij welk onderwerp zij dit vinden.

De overheid moet bijvoorbeeld de inwoners laten meebeslissen bij:

- “Alle onderwerpen die een solide draagvlak moeten hebben voor hun duurzaamheid.”

De overheid moet bijvoorbeeld de inwoners over hun mening en advies vragen bij:

- “Inzetten van warmtenetten en aardwarmte. Het stimuleren van woningisolatie. Eerst benutten van daken vóór zonneweides worden gepland.”

- *“Aanleg warmtenet. Informatieloket voor consumenten m.b.t. energiebesparing. Inwoners een coach aanbieden waarmee energiebesparingsmogelijkheden besproken kunnen worden.”*
- *“Alle onderwerpen die direct invloed hebben op de leefomgeving.”*

De overheid moet inwoners informeren bij:

- *“Alle onderwerpen die de inwoners in deze regio aangaat dat is belangrijk om te weten.”*
- *“Alle energieplannen zoals kabels door woongebieden.”*

5 RES in de media

Dit hoofdstuk beschrijft als eerste de media-analyse, uitgevoerd door het programmabureau, waarbij is nagegaan wat het eigen bereik is van de communicatie-uitingen (paragraaf 5.1). Het hoofdstuk vervolgt met de media-analyse die aanvullend is uitgevoerd, gericht op de RES in de journalistieke media.

5.1 Social media-analyse uitgevoerd door programma-organisatie

Beide energieregio's hebben op verschillende manieren de informatie over de opgave van de RES en het proces ontsloten voor inwoners. Dit hebben ze onder andere gedaan met persberichten over de concept-RES en de RES 1.0, contacten met de gemeenten en het beschikbaar stellen van publieksgerichte info, het organiseren van thematafels, het samen met JongRES organiseren van jongerentafels, het geven van gastlessen op middelbare scholen, via sociale media en het onderhouden van twee websites, één voor elke energieregio (www.energieregionhz.nl en www.energieregionhn.nl). Op deze websites is de voortgang van het RES -traject openbaar toegankelijk gemaakt voor inwoners.

De energieregio's hebben een eigen media-analyse uitgevoerd, om er zo achter te komen wat het bereik is van de website en hun berichten op sociale media. Dit hebben ze gedaan door middel van het programma Coosto en door handmatige analyses van krantenartikelen die het RES-proces als thema hadden. Hieronder staat beschreven wat beide analyses hebben opgeleverd.

Websites energieregio's

In 2020 bezochten ongeveer 10.000 mensen de website van de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid. Bepaalde mijlpalen in het RES-traject leidden tot meer bezoekers en weergaven. De dag dat de concept-RES'en openbaar werden gemaakt kenden beide pagina's de meeste weergaven op één dag. Rondom de openbaarmaking van de RES 1.0 op 21 april 2021, hadden beide pagina's de meeste bezoekers en paginaweergaven.

Social media energieregio's

Beide energieregio's zijn actief met eigen sociale media-accounts op Twitter en LinkedIn. Tijdens de media-analyse, uitgevoerd in december 2020, bleek dat het Twitter account van Noord-Holland Zuid 169 volgers had en 152 tweets had verstuurd, die gezorgd hadden voor ruim 68.000 weergaven. Noord-Holland Noord had 180 volgers en verstuurde 112 tweets die leidden tot bijna 48.000 weergaven. In beide energieregio's bleken de oproep voor de jongerentafel en de bekendmaking van de concept-RES de best verspreide tweets te zijn.

De LinkedIn pagina van Noord-Holland Zuid had 832 volgers en plaatste 131 berichten die zorgden voor ongeveer 64.000 weergaven. Noord-Holland Noord had 686 volgers, plaatsten 149 berichten en had ongeveer 82.000 weergaven.

Over de sociale media van de energieregio's is er een automatisch sentiment analyse losgelaten. Hieruit bleek dat het grote deel van de berichten neutraal is. Net iets meer dan een op de tien berichten is negatief en net iets minder dan een op de tien berichten is positief.

Nieuwsbrief energieregio's

Vanaf het begin van het RES-traject verstuurden de energieregio's verschillende nieuwsbrieven naar betrokkenen. In december 2020 had de nieuwsbrief van Noord-Holland Zuid 300 abonnees,

Noord-Holland Noord had met 314 een vergelijkbaar aantal. In april 2021 had Noord-Holland Zuid 570 abonnees en Noord-Holland Noord 610 abonnees.

5.2 Journalistieke media-analyse

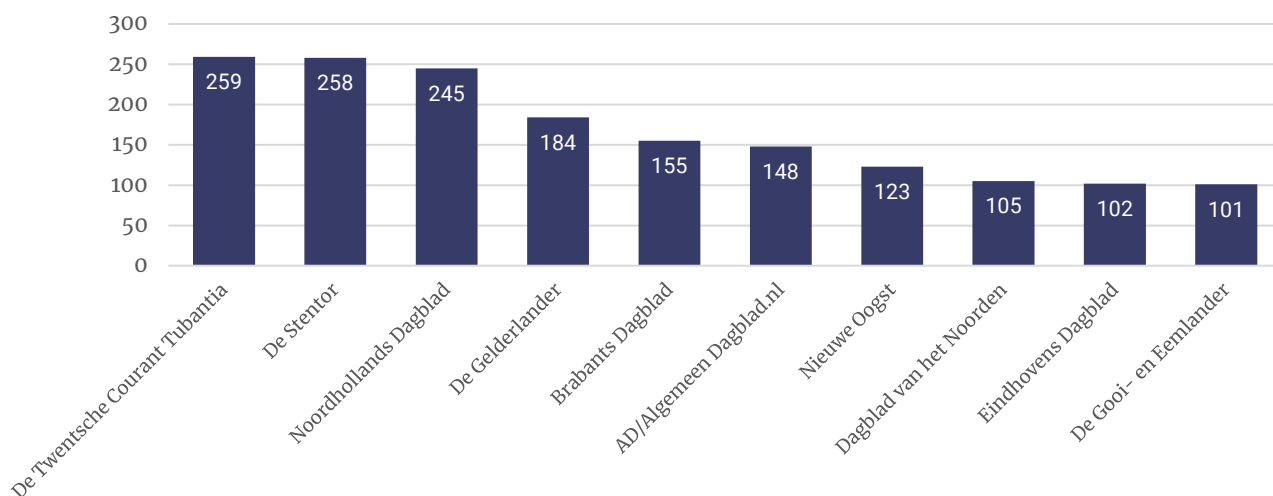
Wij voerden een journalistieke media-analyse uit met behulp van LexisNexis⁶. We schetsen eerst het landelijke beeld van de berichtgeving omtrent de RES. Daarna gaan we in op de lokale berichtgeving in de provincie Noord-Holland

5.2.1 Het landelijke mediabeeld van de RES

Vooral lokale media berichten over RES

In de media over heel Nederland zijn, over de onderzochte periode (oktober 2018 – oktober 2021), ruim 2800 artikelen gepubliceerd over de Regionale energiestrategie en/of de zoekgebieden voor windmolens en zonneweides. Veel verschillende bronnen publiceerden over de RES. In het onderstaande figuur is de top 10 te zien van kranten die het meest over de RES schreven. Het zijn met name regionale kranten die veel publiceren over de RES-trajecten. De regionale krant de Tubantia (in de regio's Twente, Salland en Achterhoek) staat op één met 259 gepubliceerde artikelen, op de voet gevolgd door de Stentor (258) (actief in regio's Flevoland, Achterhoek, Noordwest Overijssel, Veluwe en Salland) en het Noord-Hollands Dagblad (245).

Figuur 5.1 – Top 10 kranten door heel Nederland die het meest over het RES-traject of zoekgebieden publiceerden over de periode oktober 2018 – oktober 2021.

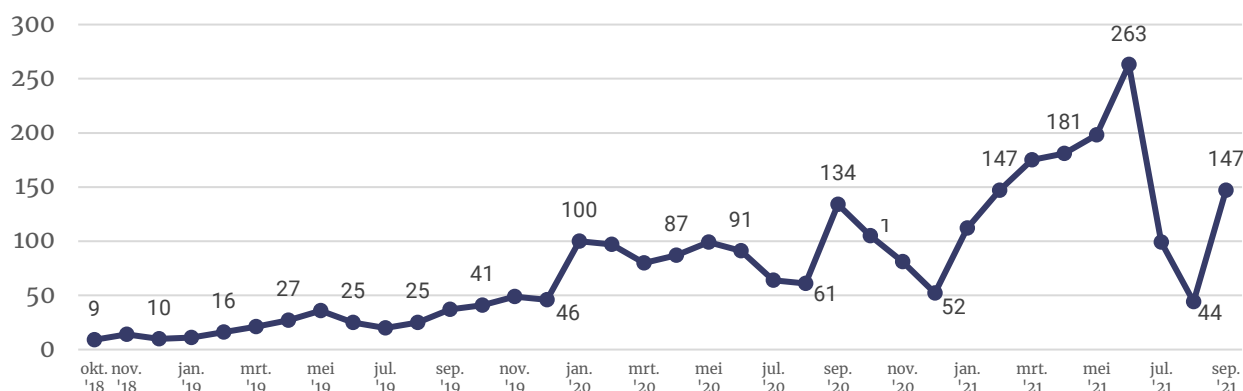
⁶ Voor een overzicht van de gebruikte zoektermen, zie bijlage.

In mei 2021 RES landelijk het meest in de publiciteit

De landelijke piek in berichtgeving rondom de RES ligt in mei 2021. De kranten publiceerden toen 263 berichten. Rond deze periode werden door het hele land de RESsen 1.0 openbaar gemaakt. Daarnaast is er nog in augustus een piek te zien van 147 gepubliceerde artikelen over de RES 1.0 en de zoekgebieden voor windmolens en zonneweides.

Ook in augustus 2020 was er een piek in de grafiek te zien van 134 berichten. Dit had waarschijnlijk betrekking op de concept-RES, die in veel regio's toen werd opgeleverd.

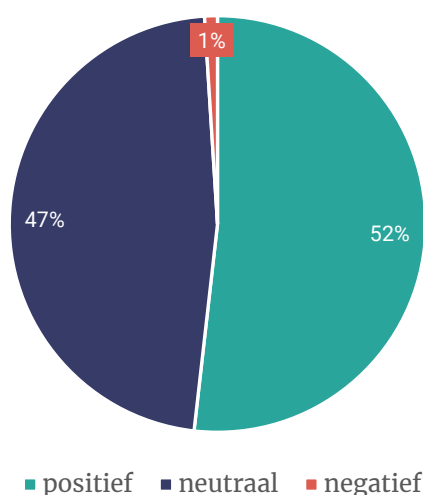
Figuur 5.2 – Hoeveelheid artikelen gepubliceerd over het RES-proces en de zoekgebieden over de periode oktober 2018 – oktober 2021. (heel Nederland)

Door heel Nederland is de berichtgeving over de RES positief of neutraal

Met behulp van LexisNexis is er een sentiment analyse uitgevoerd. Hieruit blijkt dat het RES-traject over heel Nederland voornamelijk positief, dan wel neutraal is ontvangen. Net iets meer dan de helft van alle berichten is positief en net iets minder dan de helft is neutraal.

Figuur 5.3 – Sentiment over het RES-proces en de zoekgebieden over de periode oktober 2018 – oktober 2021.

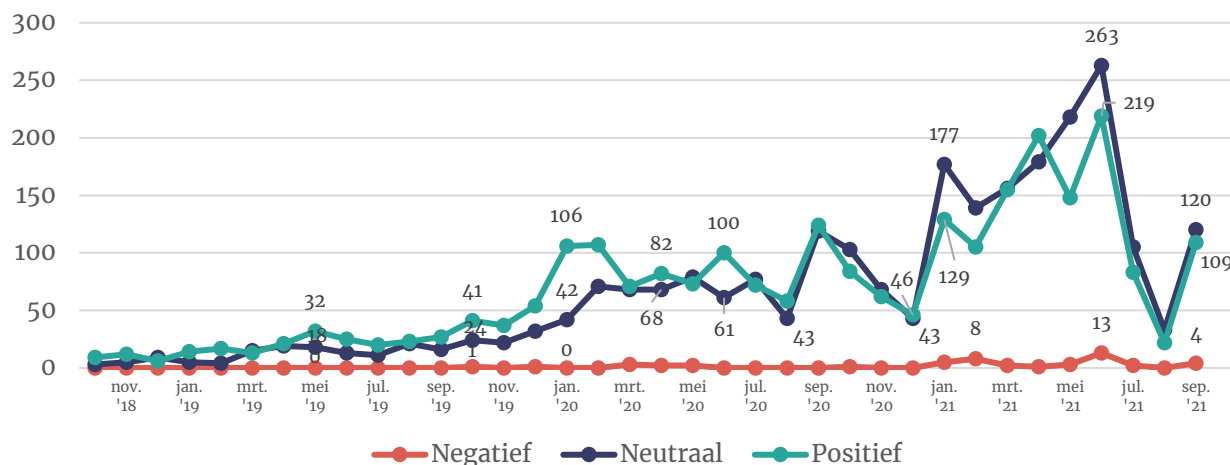

Er moet echter wel een kanttekening geplaatst worden bij de sentiment-analyse van LexisNexis. Wij hebben steekproefsgewijs enkele krantenartikelen doorgenomen en zagen dat LexisNexis sommige artikelen als positief kenmerkte, terwijl deze eigenlijk neutraler of soms zelfs negatiever van aard waren. De resultaten gegenereerd uit LexisNexis moeten dus als indicatief worden beschouwt.

Sentiment over de tijd

Het sentiment in de eerste maanden van het RES-traject was net iets vaker positief dan neutraal. Sinds begin 2021 werd de berichtgeving iets vaker neutraal. Op de hoogste piek met de meeste berichten (in de maand mei), was het sentiment van 263 artikelen neutraal en voor 219 artikelen positief.

Figuur 5.4 – Sentiment over het RES-proces en de zoekgebieden over de tijd heen over de periode oktober 2018 – oktober 2021.

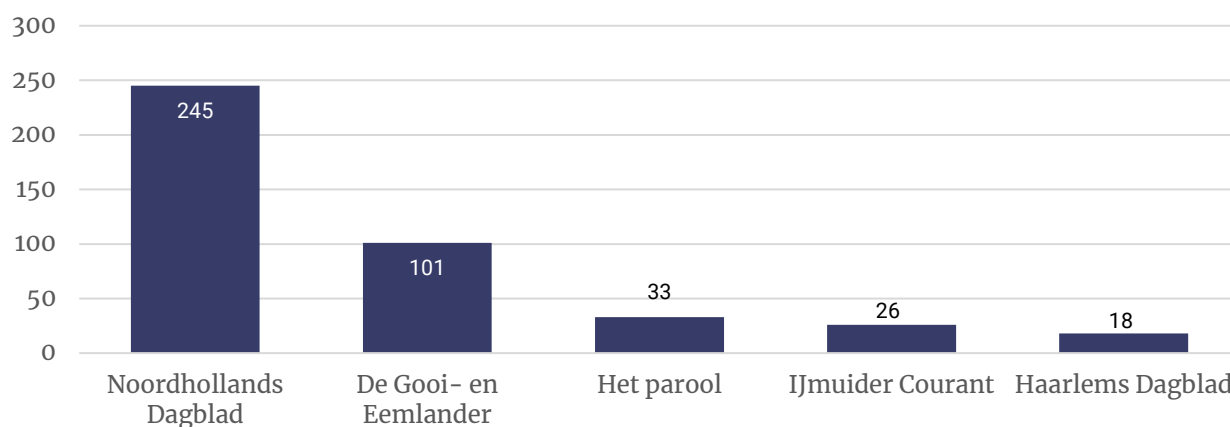

5.2.2 Het regionale mediabeeld van de RES

Vooraf Noord-Hollands Dagblad publiceerde artikelen RES

In de periode oktober 2018 – oktober 2021 zijn er in de regio Noord-Holland 390 artikelen gepubliceerd over de Regionale energiestrategie en de zoekgebieden voor windmolens en zonneweides. Met name het Noord-Hollands dagblad heeft in de periode veel artikelen gepubliceerd (245 artikelen). De Gooi- en Eemlander hebben 101 artikelen gepubliceerd over de zoekgebieden van de RES.

Figuur 5.5 – Aantal artikelen gepubliceerd over het RES-proces en de zoekgebieden over de periode oktober 2018 – oktober 2021 naar Noord-Hollandse lokale kranten.

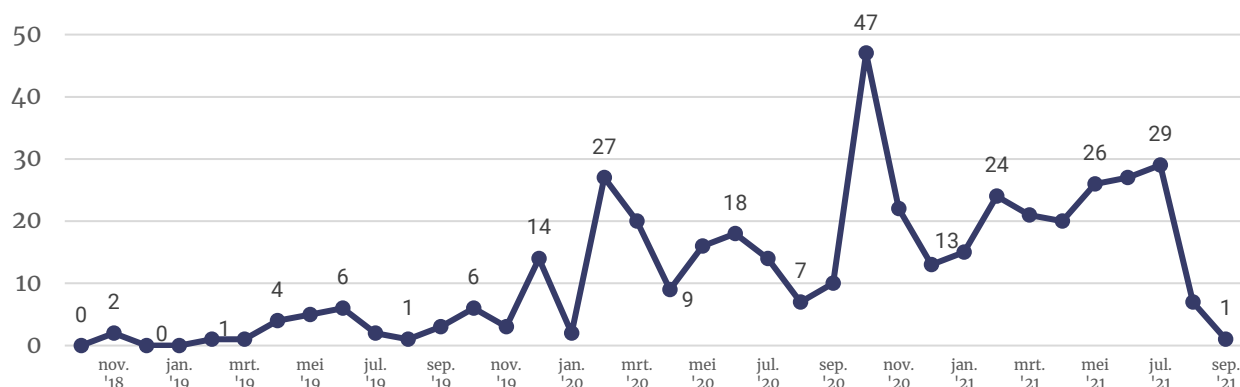

Meeste publicaties in september 2020

De meeste artikelen zijn gepubliceerd in september 2020. De concept-RES van Noord-Holland werd in april dat jaar bekend gemaakt. Na het zomerreces vergaderden veel gemeenteraden over de concept-RES en de aangewezen zoekgebieden. De verschillende media berichten vervolgens over de uitkomsten van deze vergaderingen.

Rondom totstandkoming van de RES 1.0 is er ook een piek te zien in het aantal krantenberichten in de lente en zomer van 2021. Dit was de periode waarin de RES 1.0 werd vastgesteld.

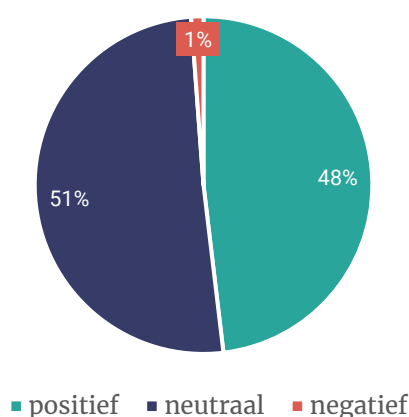
Figuur 5.6 – Hoeveelheid artikelen gepubliceerd over het RES-proces en de zoekgebieden over de periode oktober 2018 – oktober 2021 in de lokale Noord-Hollandse kranten.

Lokale berichtgeving is vooral positief en neutraal

De sentiment analyse uitgevoerd over de berichtgeving van de lokale media is nagenoeg gelijk aan het sentiment over heel Nederland. Net iets minder dan de helft van de berichtgeving omtrent het RES-project is positief en net iets meer dan de helft van de berichtgevings is neutraal.

Figuur 5.7 – Sentiment over het RES-proces en de zoekgebieden over de periode oktober 2018 – oktober 2021 in de lokale Noord-Hollandse kranten.

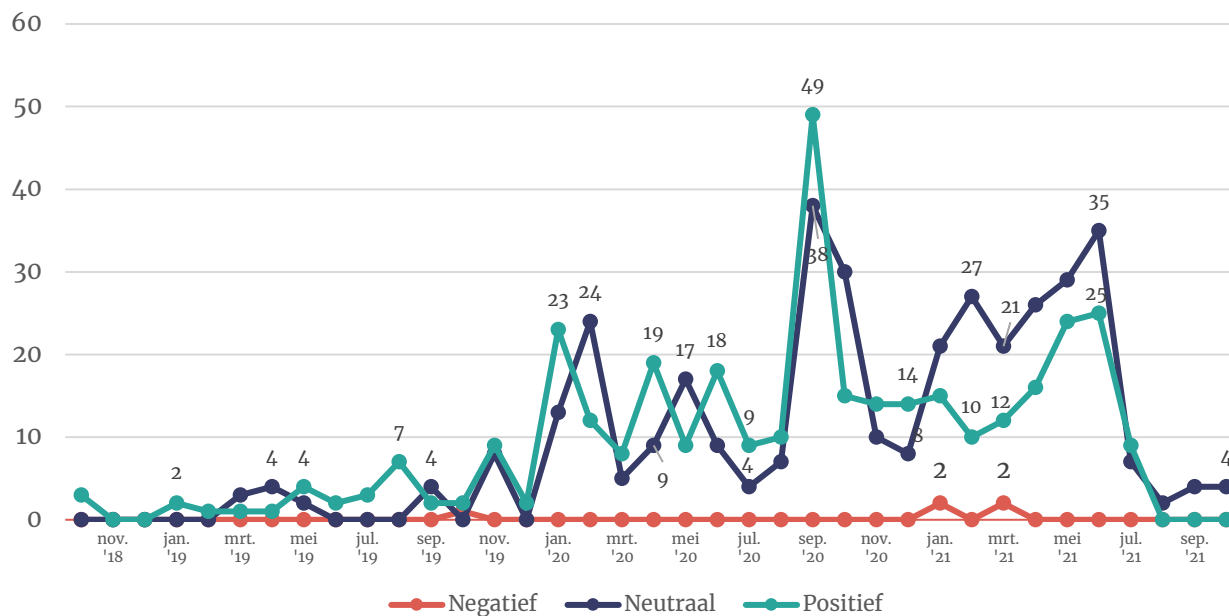

Ook hier moet echter wel een kantteking geplaatst worden bij de sentiment-analyse van LexisNexis. Wederom hebben wij steekproefsgewijs enkele krantenartikelen doorgenomen en zagen dat LexisNexis sommige artikelen als positief kenmerkte, terwijl deze eigenlijk neutraal of soms zelfs negatief van aard waren.

Sentiment over de tijd schommelt

Het sentiment schommelt over de periode oktober 2018 – oktober 2021 veelal tussen positieve berichtgeving of neutrale berichtgeving. Op de hoogste piek na de vergaderingen over de concept-RES was het sentiment wat meer positief. Na de bekendmaking van de RES 1.0 was het sentiment iets meer neutraal dan positief.

Figuur 5.8 – Sentiment over het RES-proces en de zoekgebieden over de tijd heen over de periode oktober 2018 – oktober 2021 in lokale Noord-Hollandse kranten.

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk presenteren we de conclusies die uit het onderzoek naar voren komen en formuleren we enkele lessen en aanbevelingen met het oog op het vervolgtraject van de RES in de komende jaren. Deze lessen en aanbevelingen zijn zowel op de uitkomsten uit het onderzoek gebaseerd, als op de informatie opgehaald uit de expertmeeting.

6.1 Conclusies

1. De doelstellingen van de regionale communicatieaanpak zijn deels gerealiseerd

De drie communicatiedoelen zoals geformuleerd door de programmaorganisatie bij de start van het traject zijn deels gerealiseerd.

Doel 1. Informeren over de status van de RES, het proces en de wijze waarop belanghebbenden en belangstellenden konden mee praten over de RES 1.0;

Meer dan de helft van de inwoners van Noord-Holland is ervan op de hoogte dat er zoekgebieden zijn aangewezen en eveneens de helft van de inwoners voelt zichzelf in enige mate betrokken bij de RES (zij geven de hun eigen betrokkenheid een 6 of hoger). Het informeren over de RES en in het verlengde hiervan de energietransitie, heeft hieraan ongetwijfeld bijgedragen. Een minderheid van een op de zeven inwoners van Noord-Holland wist van de mogelijkheid om te kunnen meepraten over het aanwijzen van zoekgebieden voor locaties voor opwekking van duurzame energie. Van deze inwoners heeft een minderheid van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.

Doel 2. Aanbieden van feiten, cijfers en inzichten met betrekking tot de energietransitie.

Er is de nodige invulling gegeven aan dit voornemen. Dit blijkt uit de grote hoeveelheid feitelijke informatie over de energietransitie die vanuit de energieregio's beschikbaar is gesteld ten behoeve van het totstandkomingsproces van de RES 1.0. Een groot deel hiervan is tevens door middel van de websites van de regio's ontsloten voor het algemeen publiek.

Doel 3. bevestigen van de urgentie van de energietransitie;

In hoeverre er een bijdrage is geleverd aan dit doel is lastig te zeggen. De communicatie vanuit de beide energieregio's heeft mogelijk wel meerwaarde gehad voor de discussie hierover. Het resultaat van de communicatieaanpak van de twee energieregio's is echter niet te isoleren van externe factoren die spelen op het vlak van de energietransitie. Gedurende de communicatie rondom het RES-proces is namelijk veel gezegd en geschreven in de media en in het maatschappelijk debat over de energietransitie. Het is hierdoor onduidelijk in hoeverre de communicatie in het kader van de RES onder het algemene publiek heeft bijgedragen aan bewustwording van de urgentie van de energietransitie.

2. Het uitvoeringsproces van de RES 1.0 is op een gestructureerde en transparante wijze opgezet

De energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid trokken gezamenlijk op in het totstandkomingsproces van de RES 1.0. Ze volgden hierin dezelfde zes processtappen. De kaders, de aanpak en de processtappen zijn door beide energieregio's vastgelegd in een startnotitie.

De doorlopen processtappen en uitgevoerde activiteiten waren al tijdens de uitvoering te raadplegen via de websites van de twee energieregio's. Daarmee zijn enkele randvoorwaarden geschapen voor een transparant proces.

3. Ondanks de coronapandemie is het participatieproces in beide energieregio's volgens plan uitgevoerd en is de geplande datum van oplevering van de RES 1.0 gehaald

De processtappen zijn in praktijk volgens de oorspronkelijke opzet uitgevoerd. De coronapandemie zorgde ervoor dat een deel van bijeenkomsten digitaal moesten worden gehouden, waardoor er enige vertraging in het proces is opgetreden. Deze vertraging speelde bij elke energieregio een rol. Wel is door de energieregio's Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid de landelijke deadline van oplevering van de RES 1.0 gehaald.

4. Samen optrekken in twee regio's levert volgens intern betrokkenen synergie-effecten

Een opvallend en positief punt is dat de twee energieregio's één participatie- en communicatielijnen hebben gekozen en bij de uitvoering intensief hebben samengewerkt. Ze volgden hierin dezelfde zes processtappen en ze hanteerden dezelfde communicatieaanpak. Hierdoor lag de regionale communicatie in beide regio's op één lijn en was kennisuitwisseling mogelijk.

5. Er is al vroeg in het proces ingezet op participatie met uiteenlopende doelgroepen

In vergelijking met andere energieregio's hebben de energieregio's in Noord-Holland al vroeg ingezet op participatie met zowel overheden, stakeholders, professionals, belangenorganisaties, initiatiefnemers, maatschappelijke organisaties en in mindere mate met individuele inwoners en ondernemers.

6. Op het regionale niveau zijn vooral overheden en (professionele) stakeholders en belangenorganisaties in het RES-proces betrokken

In beide energieregio's is gekozen voor een brede vorm van participatie. De eerste fasen waren vooral gericht op (sub)regionale afstemming. Hieraan konden met name ambtenaren en bestuurders van overheden, inhoudelijke experts, maatschappelijke partners en professionele stakeholders meedenken en inbreng leveren. In een later stadium zijn ook volksvertegenwoordigers betrokken. Bij de regionale activiteiten was er geen sprake van directe inbreng van individuele inwoners en ondernemers. Voor zover hun belangen en zienswijzen zijn ingebracht is dat gebeurd door dorpsraden, ondernemersverenigingen, energiecoöperaties en belangenorganisaties op het gebied van natuur en milieu.

7. De lokale inwonersparticipatie is op uiteenlopende wijzen door gemeenten ingevuld; het resultaat is dat een op de zeven inwoners wist dat ze konden meepraten over de RES en 2.500 inwoners hebben dat daadwerkelijk gedaan

Inwoners zijn vanaf de derde fase in het proces betrokken, door middel van lokale bijeenkomsten die op gemeentelijk niveau zijn georganiseerd. De gemeenten waren hierin vrij in de aantallen deelnemers die ze uitnodigden voor deze bijeenkomsten en keuzes in de achtergronden van de deelnemers. Hierdoor wisselen de aantallen en type deelnemers per gemeente. Uit de inwonersenquête blijkt dat een op de zeven inwoners van de provincie Noord-Holland op de hoogte te zijn van de mogelijkheid dat ze hun mening over de zoekgebieden hebben kunnen geven. Van hen heeft een minderheid ervoor gekozen om deel te nemen aan activiteiten of op een

andere wijze zijn of haar mening te geven. Uiteindelijk hebben naar schatting 2.500 inwoners aan (één van) deze bijeenkomsten deelgenomen.

8. *Zowel positieve als minder positieve ervaringen met de uitvoering van het RES-traject*

Het algemene beeld is dat een meerderheid van de betrokkenen bij de regionale activiteiten waardering tonen voor het proces. Tegelijkertijd zijn er duidelijke verschillen in waardering naar het soort deelnemer. Op diverse aspecten van het proces zijn vertegenwoordigers van de overheden en andere professionals gemiddeld positiever dan de belangenvertegenwoordigers, volksvertegenwoordigers en individuele inwoners en ondernemers die hebben deelgenomen aan de participatie.

9. *Met name volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele participanten zijn minder tevreden over wat er met hun inbreng is gebeurd*

De verschillende betrokkenen (overheden, samenwerkingspartners en stakeholders, belangenorganisaties en participanten) kijken anders naar de mate waarin hun inbreng terug is te zien in de uiteindelijke plannen en wat er met hun inbreng is gedaan. Vooral de volksvertegenwoordigers, belangenorganisaties, initiatiefnemers en individuele participanten herkennen zich minder in de uiteindelijke plannen en zijn minder te spreken over wat er met hun inbreng is gebeurd.

10. *De strategie van getrapte communicatie schept duidelijkheid in verantwoordelijkheden bij de betrokken partijen*

De communicatie verliep – conform de startnotie – getrappt. De regionale communicatie werd verzorgd door de twee programmaorganisaties. De provincie heeft met name via sociale media gecommuniceerd over de RES en verder haar eigen volksvertegenwoordigers geïnformeerd. De lokale communicatie, waaronder die met inwoners, was de verantwoordelijkheid van de gemeenten. Andere partners, zoals natuur- en milieuorganisaties, energiecoöperaties, ondernemersorganisaties en dorpsraden, verzorgden de communicatie met hun eigen achterban. De verantwoordelijkheden waren hierdoor voor de verschillende partijen helder belegd.

11. *Getrapte communicatie biedt ruimte voor lokale invulling, maar leidt tot minder centrale regie*

De keuze voor de hierboven geschetste getrapte communicatie heeft gemeenten de ruimte geboden voor lokale invulling van de inwonersparticipatie. Daardoor ontstonden lokale verschillen in aanpak en leidde er ook toe dat de programma-organisatie geen volledig overzicht had op het participatieproces. Uit de enquête in het kader van deze evaluatie blijkt dat overheidsorganisaties (voornamelijk gemeenten) zich met name hebben gericht op het organiseren informatieavonden en bijeenkomsten voor inwoners. Verder hebben zij ook naar hun eigen organisatie (raad en ambtenaren) gecommuniceerd onder meer over de concept-RES. Bij belangenorganisaties en andere stakeholders was de focus uiteraard gericht op hun eigen achterban.

12. *Media aandacht in Noord-Holland piekt rond de behandeling van de concept-RES in de gemeenteraden*

Uit de media analyse blijkt dat met name de regionale kranten over het RES-traject hebben geschreven. Dat beeld is ook te zien in Noord-Holland. Het Noord-Hollands dagblad schreef in totaal 245 keer over de RES en De Gooi- en Eemlander publiceerde hierover 101 artikelen. Er zijn in Noord-Holland met name veel artikelen gepubliceerd in de periode van de behandeling van de

concept-RES in de gemeenteraden. Dit wijkt af van de media aandacht in andere energieregio's, waar het zwaartepunt ligt bij de bekendmaking van de RES 1.0. Rond de bekendmaking van de concept-RES en de RES 1.0 is wel de grootste piek in het bezoek aan de websites van de RES Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid te zien.

13. Berichtgeving in de media neutraal of licht positief; het sentiment is nauwelijks veranderd gedurende het verloop van het proces

Uit een uitgevoerde 'sentiment-analyse' blijkt dat de mediaberichtgeving over de RES neutraal of positief is geweest. Slechts een klein deel van de artikelen en berichten in de media is uitgesproken negatief en net iets minder dan de helft is neutraal. Ruim de helft van de artikelen heeft een positieve lading in de zin dat er meer positieve dan negatieve woorden voorkomen. Hoewel een sentiment-analyse niet alles zegt, is wel duidelijk dat de berichtgeving niet uitgesproken negatief is geweest. Belangrijker nog is dat er in de loop van de tijd nauwelijks verandering in het sentiment te zien is geweest. Uitgaand van de berichtgeving in de media is de beeldvorming over de RES in de loop van het traject dus niet sterk veranderd.

14. De deelnemers aan RES 1.0 willen ook betrokken worden in het vervolgtraject van de RES; bewoners dienen volgens hen daarbij een grotere rol krijgen

Het traject dat nu volgt bestaat uit het vaststellen van de RES 2.0 en het uitwerken en aanscherpen van de plannen. Hierbij zal er een grotere rol weggelegd zijn voor gemeenten en professionele stakeholders, ook als het gaat om de participatie en communicatie. Alle betrokkenen willen in het vervolg van de RES betrokken blijven. De helft hiervan geeft aan in de toekomst graag actief te willen meedenken of meepraten over de uitwerking van de plannen. Dit actief meedenken of praten uit zich voornamelijk door zoekgebieden uit te werken of door het uitwerken van projecten en projectlocaties in de vorm van fysieke en online bijeenkomsten. Hoewel betrokkenen verschillende behoeften en verwachtingen van het vervolgtraject hebben, vinden zij dat vooral bewoners een grotere rol moeten krijgen in het proces.

15. Er is belangstelling onder inwoners om bij het vervolg van de RES betrokken te worden

De overgrote meerderheid van de Noord-Hollanders vindt dat de overheid inwoners moet betrekken bij de verdere uitwerking van de RES. Daarbij kan het gaan om laten meebeslissen of op zijn minst het raadplegen van burgers en het vragen om hun mening of advies. Ruim één op de drie inwoners van Noord-Holland geeft aan in de toekomst zelf graag betrokken te willen worden bij het bepalen van de exacte locaties voor het opwekken van duurzame energie. Twee derde van degenen die betrokken willen worden (22% van alle geënquêteerden) heeft zijn/haar emailadres gegeven om over het vervolg te worden geïnformeerd.

6.2 Aanbevelingen

Op basis van de uitkomsten van het onderzoek en de expertmeeting is een aantal aanbevelingen geformuleerd voor het vervolgtraject van de RES.

1. Houd bij het bepalen en uitwerken van locaties rekening met andere ontwikkelingen en problematiek in het projectgebied

Het bepalen van locaties voor opwekking van zonne- en windenergie heeft raakvlakken met tal van andere specifieke uitdagingen in het gebied, zoals woningbouw, economische ontwikkeling, landbouw en natuur. Zorg ervoor dat in de communicatie over de locaties naar inwoners in het algemeen, omwonenden en belanghebbenden deze zaken voldoende worden meegenomen.

2. Zoek in de communicatie en participatie naar een goede volgorde tussen lokale, subregionale en regionale afstemming

Bij de aanwijzing en uitwerking van de uiteindelijke locaties van de zoekgebieden zijn aan zowel een bottom-up, als een top-down benadering specifieke uitdagingen verbonden. Bij een top-down benadering kan het een uitdaging zijn om voldoende lokaal draagvlak te vinden. Een bottom-up werkwijze kan er toe leiden dat deelgebieden niet voldoende afstemming met elkaar zoeken. Het kan in de praktijk voorkomen dat deelgebieden vooral de grenzen van het eigen gebied aanwijzen als zoekgebied. Als er geen afstemming wordt gezocht met het aangrenzende deelgebied, kan dit leiden tot spanningen met het aangrenzende gebied. De belangen van de twee verschillende deelgebieden kunnen botsen. Door te werken van lokaal, naar eerst het sub-regionale niveau en daarna naar het regionale niveau wordt het beste recht gedaan aan de lokale input en is tevens (sub)regionale afstemming mogelijk.

3. Zorg voor een ondergrens aan communicatie en participatie, met voldoende ruimte voor lokale invulling

Het vervolg van de RES kenmerkt zich door een meer lokaal karakter, waarbij meer maatwerk vereist is. Dat kan betekenen dat er in het meer verstedelijkte Noord-Holland Zuid een andere aanpak nodig zal zijn dan in het noordelijke deel van de provincie, maar ook per gemeente kan een andere aanpak gewenst zijn.

- De verantwoordelijkheid voor het communiceren van heldere processtappen en het managen van verwachtingen zal wellicht nog meer dan in het voorgaande traject, bij de gemeenten komen te liggen. Gemeenten staan dicht bij de inwoners en kunnen door maatwerk beter op de lokale uitdagingen inspelen. Bovendien is de gemeente voor inwoners meer dan een energieregio een herkenbare en vertrouwde partij. Als de uitnodiging om mee te praten vanuit de gemeente komt, zijn inwoners naar verwachting eerder geneigd om te participeren.
- Dat neemt niet weg dat er voor de programma-organisaties een belangrijke rol is weggelegd. Ondanks de grotere rol voor gemeenten zal in het vervolgtraject nog steeds centrale ondersteuning wenselijk zijn. Deze zou zich kunnen richten op het garanderen van een minimumniveau van communicatie en participatie zodat inwoners, ondernemers en belanghebbenden in de individuele gemeenten toegang hebben tot gelijksoortige informatie en participatiemogelijkheden. Hierdoor is de invulling van de participatie niet te sterk afhankelijk van bijvoorbeeld politieke prioriteit en beschikbare middelen op lokaal niveau.
- Een goede middenweg tussen centrale en lokale verantwoordelijkheid kan als volgt worden gerealiseerd: het op centraal niveau opstellen van een plan voor een 'minimumniveau' aan participatie en communicatie, waar alle gemeenten aan voldoen. Dit regionale plan wordt in overeenstemming met de gemeenten opgesteld. Als aanvulling op dit basisniveau kunnen gemeenten hun eigen invulling geven aan de manier waarop zij inwoners betrekken en naar inwoners communiceren.

4. Wees duidelijk over de rol van participanten en wat met hun inbreng wordt gedaan

Blijf tijdens het vervolg van de RES rekening houden met de volgende aspecten om een goed vervolg te geven aan het traject van de RES 1.0:

- Geef betrokkenen (zowel belangenvertegenwoordigers als individuele inwoners en ondernemers) de kans hun verhaal, mening en belangen in te brengen tijdens het proces. Het is aan de programmaorganisatie en de gemeenten om hier ook oprecht naar te blijven

luisteren. Benoem vooraf wat er met de input van de participanten gaat gebeuren en wanneer zij terugkoppeling kunnen verwachten.

- Neem betrokkenen serieus en behandel hen op basis van gelijkwaardigheid. Maak hierbij duidelijk wie op welk moment, welke rol heeft in het proces en wat daarbij hun verantwoordelijkheden zijn. Geef ook aan hoe ver hun invloed reikt.
- Geef betrokkenen voldoende uitleg en informatie over het participatieproces en hoe dit is vormgegeven. Maak de doelen van de RES 2.0 (realiseren van zon- en windproject) en in samenhang daarmee de doelen van het participatietraject (meewegen van belangen) inzichtelijk voor betrokkenen. Wees ook transparant over hoe de besluitvorming zal plaatsvinden en welke belangenafwegingen daarbij plaatsvinden.

5. Wees voorbereid op een dynamischer participatieproces

Uit het onderzoek blijkt dat er zowel onder professionals als onder inwoners een hoge mate van bereidheid is om deel te nemen aan het vervolgtraject van de RES. Uit de inwonersenquête blijkt dat inwoners die niet wisten dat ze konden meepraten dit wel graag hadden gewild. Aan de andere kant blijkt dat van degenen die wel wisten dat deze mogelijkheid er was, daarvan slechts een beperkt deel gebruik heeft gemaakt. Ook zijn er mogelijk individuele inwoners en belanghebbenden die niet betrokken zijn geweest bij de RES 1.0, maar wel in het vervolgtraject betrokken gaan zijn. Dat leidt tot een aantal uitdagingen:

- Om het draagvlak voor de uiteindelijke uitkomsten van het traject (de concrete invulling van de zoekgebieden) te vergroten, is het van belang in te zetten op maximale bekendheid van de mogelijkheid voor inwoners om mee te praten over de verdere uitwerking van de RES.
- Niet iedereen die nu aangeeft geïnteresseerd te zijn om deel te nemen zal ook daadwerkelijk aan het participatieproces deelnemen, maar wellicht moeten er toch keuzes worden gemaakt hoe om te gaan met een grote belangstelling. Een oplossing kan zijn om een participatieopzet en participatiemethoden te ontwikkelen die aan grote groepen belangstellenden een platform bieden.
- Wees er op voorbereid dat er nieuwe dynamieken kunnen ontstaan in het participatietraject, doordat deelnemers die niet bij de RES 1.0 betrokken waren, in het vervolgtraject wel betrokken zijn. Deze personen kunnen nieuwe vragen en discussiepunten opwerpen. Of nieuwe, deels tegengestelde belangen hebben en wellicht reeds genomen besluiten ter discussie stellen.
- De RES 2.0 en het vervolg is een concretiseringslag van de RES 1.0. Deze concretiseringslag heeft als risico dat het 'not in my backyard' gevoel kan opspelen. Hierdoor is het extra van belang om transparant te zijn over de fase waarin het proces zich bevindt en de keuzes die gemaakt zijn in de RES 1.0 (de zoekgebieden die zijn aangewezen).
- Voor het uiteindelijke draagvlak kan het helpen de dilemma's bloot te leggen die gepaard gaan met de besluitvorming. Dit leidt tot meer besef dat de keuzes in dit traject complex zijn en een mogelijk meer coöperatieve houding bij inwoners en partijen die weerstand ervaren.

6. Stem met de betrokken partijen verantwoordelijkheden af

Bovenstaande aanbevelingen kunnen in de praktijk alleen goed tot hun recht komen als deze aanbevelingen geconcretiseerd worden en de verantwoordelijkheden helder zijn. In de stuurgroepen moet ruimte zijn om deze concretiseringslag te maken, waarbij verantwoordelijkheden worden vastgelegd. Zo wordt de RES 2.0 en het vervolgtraject nog meer een gezamenlijk proces, waarin iedere partij zijn verantwoordelijkheden voelt en neemt.

Bijlage A Respons enquête betrokkenen op regionaal niveau

Uitvoering enquête onder betrokkenen bij RES 1.0

Voor het benaderen van betrokkenen bij de totstandkoming van de RES, is gebruik gemaakt van de relatiebestanden van de programmaorganisatie. In totaal iets minder dan 1150 personen zijn hiervoor benaderd. Van deze groep hebben 149 respondenten de enquête ingevuld.

De respondenten zijn grofweg in te delen in acht groepen. Deze zijn hieronder weergegeven.

Tabel A.1 – Overzicht deelnemers/genodigden RES-proces Noord-Holland Noord en Zuid

Categorie	Omschrijving	Aantal (schatting)	
Overheden	Ambtenaren	450	50
	Bestuurders	75	8
	Volksvertegenwoordigers	225	27
Samenwerkingspartners	Deskundigen en adviseurs op onder meer juridisch, ruimtelijk en communicatief vlak	50	
	Samenwerkingspartners w.o. terreinbeheerders, woningcorporaties, uitvoeringsorganisaties, onderwijsinstellingen en landelijke overheden/instituten	125	13
	Energiebedrijven en netbeheerder	50	
Belangenorganisaties	Belangenvertegenwoordigers van ondernemers, inwoners (w.o. jongeren) en organisaties voor natuur en milieu	50	29
Participanten	Initiatiefnemers: energiecoöperaties en andere burgerinitiatieven voor opwekking van duurzame energie	50	8
	Individuele participanten: inwoners ⁷ , jongeren en ondernemers (w.o. agrariërs)	100	12
Totaal		1.150⁸	149

Tabel A2 - Participanten naar regio

Energie regio Noord-Holland Noord	Energie regio Noord-Holland Zuid	Beiden
54	60	43

Tabel A3 - Onderverdeling overheidsorganisaties naar type

Ambtelijk RES-partner	Bestuurlijk RES-partner	Volksvertegenwoordiger	Anders
49	7*	23	3*

⁷ Inwoners die deel hebben genomen aan lokale bijeenkomsten zijn buiten beschouwing gelaten.

⁸ Dit aantal wijkt iets af van het aantal deelnemers zoals in het rapport gepresenteerd (1.200). De reden is dat hier alleen de deelnemers met een werkend e-mailadres zijn meegenomen.

Bijlage B Gesprekspartners interviews

Functie	Organisatie
Procescoördinator/programmamanager	Energieregio Noord-Holland Zuid
Programmamanager	Energieregio Noord-Holland Noord
RES coördinator	Provincie Noord-Holland
Communicatie adviseur en woordvoerder klimaat en energie	Provincie Noord-Holland
Regio-accounthouder van het Nationale Programma Regionale Energie Strategie	Provincies Noord-Holland, Flevoland en Utrecht
Public Affairs	Nederlandse Vereniging Duurzame Energie
Directeur	Natuur en Milieu Federatie Noord Holland

Bijlage C Deelnemers expertmeeting

Functie	Organisatie
Ondernemersadviseur MKB	Countus Accountants en adviseurs
Sociaal lector governance	Haagse Hogeschool
Coordinator Centre for Religion and Sustainable Development	Vrije Universiteit Amsterdam
Strategisch adviseur	EMMA
Beleidsmediator	Public Mediation
Senior adviseur participatie en communicatie	Warmte TransitieMakers
Adviseur en onderzoeker	Het PON Telos
Medewerker Klimaatverbond o.a. op het gebied van CO2-beprijzing	Klimaatverbond Nederland

Bijlage D Zoektermen media-analyse

("res energie" OR "RES energie" OR "RES Energie" OR "res Energie" OR "Res energie" OR "Res Energie" OR "RES strategie" OR "RES Strategie" OR "res strategie" OR "res Strategie" OR "Res strategie" OR "Res Strategie" OR "regionale energie strategie" OR "Regionale Energie Strategie" OR "Regionale energie strategie" OR "regionale energiestrategie" OR "Regionale Energiestrategie" OR "Regionale energiestrategie" OR "regionale energiestrategieën" OR "Regionale Energiestrategieën" OR "Regionale energiestrategieën" OR "regionale energie strategie nhz" OR "regionale energie strategie nhn" OR "regionale energie strategie noord-holland noord" OR "regionale energie strategie noord-holland zuid" OR "res nhn" OR "Res nhn" OR "RES nhn" OR "res Nhn" OR "Res Nhn" OR "RES Nhn" OR "res NHN" OR "Res NHN" OR "RES NHN" OR "res nhz" OR "Res nhz" OR "RES nhz" OR "res Nhz" OR "Res Nhz" OR "RES Nhz" OR "res NHZ" OR "Res NHZ" OR "RES NHZ" OR "Concept-RES" OR "Concept-Res" OR "Concept-res" OR "Concept RES" OR "Concept Res" OR "Concept res" OR "concept-RES" OR "concept-Res" OR "concept-res" OR "concept RES" OR "concept Res" OR "concept res" OR "RES 1.0" OR "res 1.0" OR "Res 1.0" OR ("zonneweides" AND "zoekgebieden") OR ("zonneparken" AND "zoekgebieden") OR ("zonnepanelen" AND "zoekgebieden") OR ("windmolens" AND "zoekgebieden") OR ("windmolen" AND "zoekgebieden") OR ("warmtetransitie" AND "zoekgebieden") OR ("Zonneweides" AND "zoekgebieden") OR ("Zonneparken" AND "zoekgebieden") OR ("Zonnepanelen" AND "zoekgebieden") OR ("Windmolens" AND "zoekgebieden") OR ("Windmolen" AND "zoekgebieden") OR ("Warmtetransitie" AND "zoekgebieden") OR ("zonneweides" AND "Zoekgebieden") OR ("zonneparken" AND "Zoekgebieden") OR ("zonnepanelen" AND "Zoekgebieden") OR ("windmolens" AND "Zoekgebieden") OR ("windmolen" AND "Zoekgebieden") OR ("warmtetransitie" AND "Zoekgebieden") OR ("Zonneweides" AND "Zoekgebieden") OR ("Zonneparken" AND "Zoekgebieden") OR ("Zonnepanelen" AND "Zoekgebieden") OR ("Windmolens" AND "Zoekgebieden") OR ("Windmolen" AND "Zoekgebieden") OR ("Warmtetransitie" AND "Zoekgebieden"))

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl